МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА СІМЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ЦЕНТРІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.2313-сп-дн
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньої програми «Соціальна педагогіка»
Караван Олена Миколаївна

Керівник: доцент кафедри соціальної педагогіки та спеціальної освіти, доцент, к. пед. н. _____ О.Г. Лещенко

Рецензент: завідувач кафедри соціальної педагогіки та спеціальної освіти, професор, к. пед. н. _____ Н.В. Заверико

Запоріжжя
2024

Запорізький національний університет
(повне найменування вищого навчального закладу)

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра соціальної педагогіки
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 231 – соціальна робота
(шифр і назва)
Освітня програма: соціальна педагогіка

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри_____
«____» _____2024 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Караван Олені Миколаївні

1. Тема роботи: «Соціально-педагогічна підтримка сімей військовослужбовців у Центрі надання соціальних послуг»

керівник роботи Лещенко Олена Геннадіївна, к.пед. н., доцент
затверджена наказом ЗНУ від «24» вересня 2024 року № 1447-с

2. Строк подання студентом роботи 1 грудня 2024 року.

3. Вихідні дані до роботи матеріали соціально-педагогічної практики, наукової роботи з соціальної педагогіки

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що їх належить розробити) розкрити сутність та зміст соціально-педагогічної підтримки сімей; проаналізувати нормативно-правові основи соціально-педагогічної підтримки сімей військовослужбовців; розкрити особливості функціонування сімей військовослужбовців; визначити сутність та зміст соціально-педагогічної підтримки сімей військовослужбовців у Центрі надання соціальних послуг; теоретично обґрунтувати програму соціально-педагогічної підтримки сімей військовослужбовців у Центрі надання соціальних послуг.

5. Перелік графічного матеріалу (із точним зазначенням обов'язкових креслень) 2 таблиці

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Лещенко О.Г.	15.11.2023 р.	
Розділ 1	Лещенко О.Г.	20.12.2023 р.	
Розділ 2	Лещенко О.Г.	25.03.2024 р.	
Висновки	Лещенко О.Г.	12.09.2024 р.	
Додатки	Лещенко О.Г.	10.11.2024 р.	

7. Дата видачі завдання 15.11.2023 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	листопад	Виконано
2	Написання вступу	листопад	Виконано
3	Написання першого розділу	грудень-квітень	Виконано
4	Написання другого розділу	травень-вересень	Виконано
5	Написання висновків	жовтень	Виконано
6	Оформлення додатків	жовтень	Виконано
7	Оформлення роботи, рецензування	листопад-грудень	Виконано
8	Захист	грудень 2024	

Студент _____ Караван О.М.

Керівник роботи _____ Лещенко О.Г.

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Лещенко О.Г.

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 77 с., 57 джерел, 2 додатків.

Об’єкт дослідження: процес соціально-педагогічної підтримки сімей військовослужбовців у Центрі надання соціальних послуг.

Предмет дослідження: зміст, форми та методи соціально-педагогічної підтримки сімей військовослужбовців у Центрі надання соціальних послуг.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати програму соціально-педагогічної підтримки сімей військовослужбовців у Центрі надання соціальних послуг.

Для досягнення даної мети, нами були поставлені такі завдання:

1) розкрити сутність та зміст соціально-педагогічної підтримки сімей;

2) проаналізувати нормативно-правові основи соціально-педагогічної підтримки сімей військовослужбовців;

3) розкрити особливості функціонування сімей військовослужбовців;

4) визначити сутність та зміст соціально-педагогічної підтримки сімей військовослужбовців у Центрі надання соціальних послуг;

5) теоретично обґрунтувати програму соціально-педагогічної підтримки сімей військовослужбовців у Центрі надання соціальних послуг.

Методи дослідження: теоретичний аналіз джерел, систематизація, узагальнення, порівняння, синтез, анкетування.

Теоретичне значення роботи полягає в обґрунтуванні та систематизації соціально-педагогічної підтримки сімей військовослужбовців у Центрі надання соціальних послуг.

Практичне значення роботи полягає у розробці програми соціально-педагогічної підтримки сімей військовослужбовців у Центрі надання соціальних послуг.

Галузь використання: Центр надання соціальних послуг, Центр соціальних служб, громадські організації, що працюють з військовослужбовцями та членами їхніх сімей.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА, СІМ’Ї ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ЦЕНТР НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ

SUMMARY

Karavan O.M. Social and Pedagogical Support for Military Families at the Center for the Provision of Social Services.

The qualifying work consists of the introduction, 2 parts, findings, a list of literature (57 items), 2 addenda on 6 pages. The qualifying work volume is 77 pages long, 64 of them – main text. There are 3 table.

The qualifying work gives a theoretical survey of socio-pedagogical support for military families at the Center for the provision of social services.

The research object: the process of socio-pedagogical support for military families at the Center for the provision of social services.

The research subject: content, forms and methods of socio-pedagogical support for military families at the Center for the provision of social services.

The research purpose: to theoretically substantiate the program of socio-pedagogical support for military families at the Center for the provision of social services.

The research tasks are:

1) determine the essence and content of socio-pedagogical support for families;

2) to analyze the regulatory and legal foundations of socio-pedagogical support for military families;

3) to reveal the features of the functioning of military families;

4) to determine the essence and content of socio-pedagogical support for military families at the Center for the provision of social services;

5) to theoretically substantiate the program of socio-pedagogical support for military families at the Center for the provision of social services.

Research methods: theoretical analysis of sources, systematization, generalization, comparison, synthesis, questionnaire.

Part 1 “Theoretical foundations of socio-pedagogical support for military families at the Center for the provision of social services”. While working on the first

chapter, we worked with the theoretical justification of our program. We determined: the essence and content of socio-pedagogical support for families; the regulatory and legal foundations of socio-pedagogical support for military families; the features of the functioning of military families; the essence and content of socio-pedagogical support for military families at the Center for the provision of social services.

Part 2 “The content, forms and methods of socio-pedagogical support for military families at the Center for the provision of social services”. In the second chapter, we analyzed the problems and needs of families of military personnel and developed a social-pedagogical program of socio-pedagogical support for military families at the Center for the provision of social services.

Key words: social and pedagogical support, families of military servants, center for the provision of social services.

ЗМІСТ

Вступ……..……..……..……..……..……..……..……..……..... 9
Розділ 1. Розділ 1. Теоретичні основи соціально-педагогічної підтримки сімей військовослужбовців.……..……..……..…… 13
1.1. Сутність та зміст соціально-педагогічної підтримки сімей ..…….. 13
1.2. Нормативно-правові основи соціально-педагогічної підтримки сімей військовослужбовців ……...…..……..…….. 21
1.3. Особливості функціонування сімей військовослужбовців …….. 30
1.4. Сутність та зміст соціально-педагогічної підтримки сімей військовослужбовців у Центрі надання соціальних послуг ……... 36
Розділ 2. Зміст, форми та методи соціально-педагогічної підтримки сімей військовослужбовців у центрі надання соціальних послуг …….. 41
2.1. Методика дослідження проблем та потреб сімей військовослужбовців 41
2.2.Програма соціально-педагогічної підтримки сімей військовослужбовців у Центрі надання соціальних послуг ……..…… 53
Висновки……. 60
Список використаних джерел……... 65
Додатки……..……. 72

ВСТУП

У сучасних умовах війни росії проти України особливої актуальності набуває питання соціальної підтримки військовослужбовців та їхніх сімей, адже вони часто стикаються зі значним стресовим навантаженням, що негативно впливає на міжособистісні стосунки, зокрема між подружжям та між батьками і дітьми. Одними з найефективніших напрямів соціальної роботи із військовослужбовцями та їхніми сім'ями є надання соціальної підтримки, що сприяє їхній соціальній інтеграції у суспільство.

У вітчизняній науковій літературі залишається недостатньо висвітленою проблематика соціальних викликів, з якими стикаються українські військовослужбовці та їхні сім'ї. Слід зазначити, що стиль життя у збройних силах України суттєво відрізняється від цивільного. Для багатьох військових родин характерне формування глибоких сімейних зв'язків і традицій, які передаються з покоління в покоління. Сім'ї військовослужбовців вирізняються глибоким почуттям обов'язку та гордості, які вони активно виховують у своїх дітей. Однак відданість країні та Збройним силам України вимагає від них значних жертв, високого рівня адаптивності, винахідливості та стійкості.

Питання підтримки військовослужбовців за різними напрямами вивчалося різними вченими: соціальна реабілітацію військовослужбовців (Ю. Бриндіков), соціально-педагогічна робота з сім'ями військовослужбовців у мирних умовах (Н. Олексюк), етика соціально-педагогічної роботи з сім'єю (І. Трубавіна), відомча соціальна робота з військовослужбовцями (І. Трубавіна, К. Каліна, В. Байдала). У публікаціях провідних українських науковців, таких як М. Барія, О. Дзьобаня, І. Звєрєва, А. Капська, С. Корольов, Г. Лактіонова, Я. Подоляк, О. Тарська, В. Тюріна та М. Феденко, акцентується увага на значущих змінах, які відбулися в життєдіяльності сімей військовослужбовців унаслідок реформування та реорганізації Збройних Сил України.

Незважаючи на високу теоретичну і практичну цінність цих досліджень, сучасний рівень наукового опрацювання проблем організації та реалізації соціально-педагогічної роботи з такими сім'ями все ще залишається недостатнім, що вимагає подальшого поглибленого вивчення для ефективного розв'язання актуальних завдань, пов'язаних із соціально-педагогічних підтримкою сімей військовослужбовців у сучасних умовах.

Положення та законодавчі акти, прийняті на державному рівні, що забезпечують соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей: Конституція України, Податковий кодекс України, Кодекс законів про працю України Закони України «Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист». Так, відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей», військовослужбовці мають право на всі встановлені Конституцією України та законами України права і свободи людини та громадянина. Гарантії цих прав забезпечуються з урахуванням особливостей, визначених цим та іншими нормативно-правовими актами.

В Україні вже сформувався позитивний досвід соціально-педагогічної підтримки військовослужбовців та їх сімей. Ефективну допомогу надають як державні, так і громадські організації, зокрема обласні центри соціальних служб, центри зайнятості, Благодійний фонд «Карітас України», «Громадський рух «Жіноча Сила України», Товариство Червоного Хреста України та інші.

Вони реалізують низку важливих напрямів роботи з військовослужбовцями та їх сім'ями, зокрема: надання медичної допомоги, консультування з соціально-правових питань і юридичний супровід, психологічна підтримка, сприяння в отриманні пільг, компенсацій та інших видів

допомоги, допомога у вирішенні питань зайнятості, організація курсів перепідготовки, консультування щодо самозабезпечення тощо.

На сьогодні існує нагальна потреба в наданні кваліфікованої соціально-педагогічної підтримки військовослужбовцям та їхнім сім'ям, що можливо шляхом підготовки фахівців у галузі практичної соціально-педагогічної роботи.

Важливими структурами, які надають соціальні послуги військовослужбовцями та їхніми сім'ям сьогодні, є Територіальні центри соціального обслуговування (або Центри надання соціальних послуг), що є спеціальними державними установами, діяльність яких спрямована на соціальне обслуговування, надання соціальних послуг громадянам у складних життєвих обставинах, що потребують допомоги за місцем проживання. В умовах оновлення змісту діяльності цих структур ми маємо більш детально дослідити особливості такої роботи, що вказує на те, що тема нашого дослідження **«Соціально-педагогічна підтримка сімей військовослужбовців у Центрі надання соціальних послуг»** є актуальною.

Об'єктом дослідження є процес соціально-педагогічної підтримки сімей військовослужбовців у Центрі надання соціальних послуг.

Предметом дослідження є зміст, форми та методи соціально-педагогічної підтримки сімей військовослужбовців у Центрі надання соціальних послуг.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати програму соціально-педагогічної підтримки сімей військовослужбовців у Центрі надання соціальних послуг.

Завдання дослідження:

1) розкрити сутність та зміст соціально-педагогічної підтримки сімей;

2) проаналізувати нормативно-правові основи соціально-педагогічної підтримки сімей військовослужбовців;

3) розкрити особливості функціонування сімей військовослужбовців;

4) визначити сутність та зміст соціально-педагогічної підтримки сімей військовослужбовців у Центрі надання соціальних послуг;

5) теоретично обґрунтувати програму соціально-педагогічної підтримки сімей військовослужбовців у Центрі надання соціальних послуг.

Методи дослідження: теоретичний аналіз джерел, систематизація, узагальнення, порівняння, синтез, моделювання.

Теоретичне значення роботи полягає в обґрунтуванні та систематизації соціально-педагогічної підтримки сімей військовослужбовців у Центрі надання соціальних послуг.

Практичне значення роботи полягає у розробці програми соціально-педагогічної підтримки сімей військовослужбовців у Центрі надання соціальних послуг.

Галузь використання: Центр надання соціальних послуг, Центр соціальних служб, громадські організації, що працюють з військовослужбовцями та членами їхніх сімей.

Структура роботи. Робота складається із вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

1.1. Сутність та зміст соціально-педагогічної підтримки сімей

Розуміння сутності поняття «сім'я» ми почнемо з її визначення у законодавчих документах. Так, стаття 3 у Сімейному кодексі України наголошує на тому, що сім'я визначається як первинна та основна соціальна одиниця суспільства, до складу якої входять особи, які спільно проживають, ведуть спільний побут та мають взаємні права й обов'язки. Сім'я може утворюватися на основі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також інших підстав, які не заборонені законом і відповідають моральним принципам суспільства [41].

У дослідженнях соціальної педагогіки та соціальної роботи поняття сім'я визначається як:

- мала соціальна група, заснована на офіційному чи громадському шлюбі або кровному спорідненні, члени якої об'єднанні сумісним проживанням і веденням домашнього господарства, виконанням сімейних функцій, емоційними зв'язками та взаємними юридичними й моральними зобов'язаннями по відношенню одне до одного, сімейними традиціями (Т. Алєксєєнко) [15, с. 454-455];
- «динамічна мала група людей, які разом проживають, зв'язані родинними відносинами (шлюбу, кровної спорідненості, усиновлення, опіки), спільністю формування і задоволення соціально-економічних та інших потреб, взаємною моральною відповідальністю» (О. Безпалько) [3, с. 59];
- «мала соціальна група, створена на основі офіційного чи неформального (незареєстрованого) шлюбу або кровної спорідненості, члени якої об'єднані спільним проживанням і веденням домашнього

господарства, виконанням сімейних функцій, емоційними зв'язками та взаємними юридичними й моральними зобов'язаннями стосовно один одного, родинними традиціями (З. Кияниця, Ж. Петрочко) [43, с. 54].

Підтримка інституту сім'ї є одним із ключових завдань державної соціальної політики, що спрямована на створення сприятливих умов для всебічного розвитку сім'ї та її членів. Основна мета цієї політики полягає у забезпеченні реалізації сім'єю її основних функцій, підвищенні рівня життя її членів, а також зміцненні ролі сім'ї як базового соціального інституту суспільства. Сім'я виконує низку важливих функцій, які забезпечують її життєздатність: економічна функція, репродуктивна функція, рекреативна функція, господарська функція, соціалізуюча функція, терапевтична функція.

Сім'я, яка належним чином виконує зазначені функції, вважається здоровою. Основними характеристиками здорової сім'ї є: високий рівень згуртованості; відкритість до встановлення нових стосунків; інтимність та довіра між членами; оптимізм і турбота про інших; здатність самостійно вирішувати завдання розвитку; чітке усвідомлення сімейної ідентичності; готовність до адаптації та зміни ролей; участь усіх членів у прийнятті спільних рішень.

Державна підтримка сімей, спрямована на зміцнення їх життєздатності, має включати реалізацію програм, які враховують багатовимірність функцій сім'ї та сприяють їх ефективному виконанню. Створення відповідних умов для соціального, економічного та психологічного благополуччя сімей є необхідною передумовою для забезпечення стабільності та розвитку суспільства [9].

Ми визначили, що сім'я може бути розглянута як складна соціальна система, що має низку ключових характеристик і функцій.

Особливості функціонування сім'ї змінюються в умовах зовнішніх криз, таких як військовий конфлікт чи вимушена відсутність одного з батьків. У таких випадках відбувається перерозподіл традиційних ролей і обов'язків між членами родини, що стає серйозним викликом для її стабільності. Зокрема, члени родини, які раніше не виконували певних функцій, змушені брати на себе нові обов'язки, що зумовлює зростання емоційного й фізичного навантаження. До процесу

адаптації часто залучаються не лише дорослі, але й діти чи особи похилого віку, що змінює усталені моделі функціонування сім'ї та ставить нові завдання перед її членами.

На функціонування сім'ї впливають різні негативні обставини, фактори ризику, що призводять до того, що потреби членів сім'ї не задовольняються і виникнення подальших проблем існування. Тоді ми говоримо про складні життєві обставини та сім'ю, що перебуває у складних життєвих обставинах.

Складні життєві обставини – «це обставини, внаслідок яких особа, сім'я не можуть самостійно піклуватися про особисте/сімейне життя та брати участь у суспільному житті, виявлені за результатами оцінки потреб» [43, с. 62].

Складними життєвими обставинами вважаються «втрата здатності до самообслуговування; вимушене переміщення, вимушена міграція; випадки, коли людина стала жертвою злочину, торгівлі людьми, насильства, дискримінації; невиліковні хвороби; втрата соціальних зв'язків, у тому числі під час перебування в місцях позбавлення волі; заподіяння шкоди внаслідок пожежі, стихійного лиха, катастрофи, бойових дій, терористичного акту; безпритульність та бездоглядність, обставини, коли існує загроза життю людини та здоров'ю чи життю її близьких; погіршення матеріально-побутових умов, поступове зубожіння – все, що викликає в людей відчуття незахищеності, страху перед завтрашнім днем, призводить до загострення конфлікту в сім'ї, негативно позначається на вихованні та розвитку дітей» [43, с. 62].

Сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах, потребують системного підходу до вирішення їхніх проблем, яке передбачає надання підтримки з боку міждисциплінарної команди фахівців, що включає комплексне оцінювання потреб сім'ї, розробку індивідуального плану допомоги та моніторинг результатів його реалізації.

Як правило, такі сім'ї ставляться на облік відповідними органами соціального захисту, зокрема соціальними службами або службами у справах дітей. Основними завданнями соціального супроводу є підвищення рівня

життєздатності такої сім'ї, відновлення її ресурсів та сприяння інтеграції до суспільства.

Особливого пріоритету в роботі з такими сім'ями надається захисту прав і забезпеченню добробуту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Діти, як найбільш вразлива категорія, потребують підвищеної уваги, індивідуального підходу та реалізації програм, спрямованих на їхній захист, розвиток і соціалізацію.

Отже, сім'я є багатовимірною соціальною системою, здатною адаптуватися до викликів зовнішнього середовища, проте ефективність такої адаптації значною мірою залежить від рівня внутрішньої згуртованості, здатності членів родини до взаємодії в нових обставинах та соціальної підтримки.

У першу чергу нам важливо розкрити сутність поняття «соціальна підтримка». Українські дослідниці І. Звєрєва, О. Безпалько дали такі визначення поняття «соціальна підтримка»:

- «система заходів суб'єктів соціально-педагогічної роботи, спрямована на вирішення проблем осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах шляхом надання їм допомоги чи необхідних видів соціальних послуг;

- система заходів, спрямована на створення умов, що дозволяють забезпечити соціальну захищеність людей» [15, с. 161].

Дослідниці Г. Слозанська, Н. Горішна, Д. Бибик, І. Криницька дали таке визначення поняття «соціальна підтримка» – «комплекс заходів, програм та послуг, які надаються місцевими органами влади, громадськими організаціями та іншими установами або організаціями 161 з метою полегшення процесу реінтеграції, адаптації, реабілітації та забезпечення гідного життя ветеранів чи ветераном та членів їх сімей» [42].

У контексті розгляду соціальної підтримки сімей учасників АТО як процесу відновлення їхнього власного потенціалу, В. Радула акцентує увагу на тому, що цей процес є динамічним, гнучким, оперативним, безперервним та, на початкових етапах, значною мірою непередбачуваним. Він розвивається

поступово відповідно до зростання масштабів і складності виникаючих проблем, що, у свою чергу, породжує нові проміжні завдання [10, с. 24].

Дослідниці І. Звєрєва, О. Безпалько виділили основні види соціальної підтримки, до яких належать «соціально-педагогічна, матеріальна, психологічна, правова (юридична) тощо» [15, с. 161].

Матеріальна підтримка здійснюється за рахунок виплат допомоги, пенсій компенсацій (наприклад, на оздоровлення); роль психологічної підтримки полягає у наданні психологічної допомоги, у стабілізації психоемоційних станів, подолання ПТСР; юридична підтримка передбачає надання особі інформації щодо її прав та свобод, способів їх реалізації, механізмів відновлення у разі порушення та процедури оскарження рішень.

Об’єктом соціально-педагогічної діяльності є окремі особи чи соціальні групи, які потребують допомоги та підтримки у процесі їхнього соціального становлення та розвитку, інтеграції у суспільство та яким адресовані цілеспрямовані чи стихійні соціально-педагогічні впливи.

Враховуючи тему нашого дослідження, більше детально ми зупинимось на сутності саме соціально-педагогічної підтримки.

Зміст соціально-педагогічної роботи з сім’єю, що перебуває у складних життєвих обставинах ми будемо розглядати саме крізь діяльність, пов’язану з соціально-педагогічною підтримкою.

Ми проаналізували різні погляди вчених щодо визначення поняття «соціально-педагогічна підтримка»:

– «серед пріоритетних завдань соціально-педагогічної діяльності є і завдання з «надання соціальної, психологічної, педагогічної підтримки та допомоги особистості» [16, с. 536];

– «соціально-педагогічну підтримку слід розглядати в комплексі із соціально-педагогічною діяльністю, як її частину» (А. Капська) [20, с. 22];

– «соціально-педагогічна підтримка визначається як допомога сім’ї в організації її позитивної життєдіяльності, активізації ролі сім’ї в соціалізації підростаючого покоління» [18];

– «система заходів суб'єктів соціально-педагогічної роботи, спрямована на вирішення проблем осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах шляхом надання їм допомоги чи необхідних видів соціальних послуг; система заходів, спрямована на створення умов, що дозволяють забезпечити соціальну захищеність людей» (Л. Лохвицька) [49, с. 230].

Основними принципами соціально-педагогічної діяльності є такі:

- «добровільність (допомога повинна виявлятися, виходячи з добровільного звертання або представлення інтересів клієнта службою; зі своєї ініціативи соціальний педагог (працівник) надає допомогу лише за згодою клієнта або особи, нездатної правильно оцінити своє становище: малолітні діти, особи, визнані недієздатними, алкоголіки й ін.);

- своєчасність (допомога не повинна бути запізнілою, вона може бути лише випереджуючою або своєчасною);

- персоналізація (особистісний підхід при наданні допомоги);

- повага (допомога не повинна принижувати честь і достоїнство, самооцінку і самоповагу особистості, що потребує допомоги);

- активізація клієнта;

- комплексність (допомога повинна бути комплексною і спрямованою на зняття небажаних емоційних переживань, на ліквідацію причин, що викликають такий стан у людини)» [21, с. 232].

При цьому ми вважаємо за необхідне зробити акцент на специфічних принципах, зазначених А. Капською, які досить помітно «враховують» специфіку соціально-педагогічної роботи:

- «принцип гуманізму (визнання людини найбільшою цінністю);
- принцип незалежності (приналежність права будь-кому на допомогу);
- принцип клієнтоцентризму (визнання пріоритету прав клієнта у всіх випадках);
- принцип опори (максимальне врахування потенційних можливостей людини);
- принцип толерантності, принцип конфіденційності та принцип

максимізації (оптимальне використання всіх видів ресурсів при вирішенні проблем клієнта)» [19, с. 24].

Дослідниці З. Кияниця та Ж. Петрочко виділяють ряд принципів, яких слід дотримуватись при реалізації соціальної роботи із сім'єю: «взаємозумовленість (події, що відбуваються в одній частині системи, прямо чи опосередковано впливають на всі інші її частини, поведінка одного члена сім'ї впливає на інших членів сім'ї); сталість (члени сім'ї як системи зазвичай пов'язані один з одним протягом значного періоду часу, і тому сімейна система виробляє певні стереотипи реакцій з метою збереження своєї рівноваги); динаміка сім'ї (сім'я – не статичне утворення, згодом змінюється її структура та функції, розвиток сім'ї відображається у фазах її життєвого циклу, перехід від однієї до іншої фази пов'язують зі зміною ролей, появою нових потреб і обов'язків); відкритість системи (сім'я як відкрита система, перебуває в стані постійної взаємодії з іншими системами, ступінь відкритості або закритості сімейної системи залежить від того, наскільки жорсткими є кордони із зовнішнім світом); цілісність (сімейна система працює як саморегульований, самокерований і самоорганізований механізм) [43, с. 54-55].

Соціально-педагогічна діяльність спрямована на досягнення таких цілей:

- забезпечення, збереження та зміцнення фізичного, психологічного, соціального, морального здоров'я особистості;
- формування моральної свідомості, моральних якостей, соціально значущих орієнтацій і установок у життєвому самовизначенні, моральної поведінки;
- створення сприятливих умов мікросоціуму для розвитку здібностей та реалізації можливостей людини, її позитивного потенціалу у соціально корисних сферах життєдіяльності, попередження тупиковихситуаційв особистісному розвитку;
- формування потреби у саморозвитку, надання допомоги у самопізнанні, самоствердженні, самореабілітації, самореалізації;
- надання комплексної соціально-педагогічної допомоги і підтримки;

- створення комфортного гуманізованого виховного простору у мікросоціумі» [21, с. 127].

Процес соціально-педагогічної підтримки забезпечується загальними та спеціальними формами (індивідуальна (з кожним членом сім'ї), групова (з конкретною сім'єю, або кількома сім'ями, об'єднаними спільною проблемою) та масова (спрямована на вирішення проблем, характерних для більшості цієї категорії сімей; використовується рідко) та методами (когнітивно-поведінковий тренінг, групова дискусії, конструктивна суперечка, гра, метод спільних дій тощо) роботи.

Слід зазначити, що практика соціально-педагогічної роботи із сім'ями військовослужбовців передбачає врахування особливостей їхнього соціального середовища та чинників, які впливають на ефективність здійснюваної роботи. Вчений В. Вітер виділив такі чинники:

- «створення умов для формування соціально-педагогічної стійкості сімей до сприйняття і подолання важких життєвих ситуацій;
- підвищення потенціалу формуючої дії сімей на своїх членів (здатності до їх соціалізації);
- відновлення, підтримка життєвої активності сімей;
- стимулювання потреби членів сімей щодо застосування соціально-педагогічних знань у сімейно-сусідських відносинах, соціальному середовищі;
- досягнення такого кінцевого результату, при якому зникне необхідність соціально-педагогічної підтримки сімей військовослужбовців» [6].

Отже, соціально-педагогічна підтримка сімей військовослужбовців є одним із провідних видів соціально-педагогічної роботи в умовах підвищеної нагальної необхідності нести військову службу та відстоювати кордони і незалежність нашої держави. Нами було визначено, що соціально-педагогічна підтримка характеризується як система заходів суб'єктів соціально-педагогічної роботи, спрямована на вирішення проблем осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах шляхом надання їм допомоги чи необхідних видів соціальних послуг.

Надання соціально-педагогічної підтримки сім'ї має ґрунтуватися на ключових принципах. Основними формами соціально-педагогічної підтримки є індивідуальна, групова та масова; а методами когнітивно-поведінковий тренінг, групові дискусії, конструктивна суперечка, гра, метод спільних дій тощо.

1.2. Нормативно-правові основи соціально-педагогічної підтримки сімей військовослужбовців

Останні роки відзначаються зростаючим інтересом науковців до проблеми соціальної підтримки військовослужбовців і членів їхніх родин. Ця тематика знайшла своє відображення у працях різних вчених: так, С. Корольов досліджував закордонний досвід надання соціальних гарантій військовослужбовцям і їхнім сім'ям, І. Дацюк розглядав механізми соціально-правового захисту цієї категорії громадян, регулювання у сфері соціального захисту військовослужбовців вивчав О. Шкуропацький тощо.

Попри активну увагу держави та громадськості, все ще залишається низка невирішених питань, пов'язаних із соціальною підтримкою, захистом і реабілітацією військовослужбовців. Основні труднощі зумовлені недостатністю належного досвіду соціальної роботи з військовослужбовцями в Україні, їхніми родинами та сім'ями загиблих героїв. Окрім цього, бракує фахівців із достатнім рівнем професійної компетентності, які могли б якісно реалізовувати такі завдання.

Ці виклики підкреслюють необхідність розуміння нормативно-правової бази задля подальших наукових досліджень і вдосконалення механізмів соціальної роботи для забезпечення всебічної підтримки захисників України та їхніх родин. З цією метою ми розглянули нормативно-правові аспекти щодо соціально-педагогічної підтримки сімей військовослужбовців.

Спочатку нам важливо розкрити поняття «військовослужбовці». Відповідно до статті 5 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх

соціального захисту» учасниками бойових дій вважаються «особи, які брали участь у виконанні бойових завдань по захисту Батьківщини у складі військових підрозділів, з'єднань, об'єднань всіх видів і родів військ Збройних Сил діючої армії (флоту), у партизанських загонах і підпіллі та інших формуваннях як у воєнний, так і у мирний час» [36].

Надання соціальної підтримки військовослужбовцям регулюється такими нормативно-правовими документами:

- Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей».

- Постанова Кабінету Міністрів України від 30.11.2016 № 884 «Про затвердження Порядку виплат грошового забезпечення сім'ям військовослужбовців, захоплених у полон або заручники, а також інтернованих у нейтральних державах або безвісно відсутніх».

- Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 168 «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану».

- Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 25.06.2018 №558 «Про затвердження Інструкції про порядок виплат грошового забезпечення Державної прикордонної служби України»;

- Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 22.06.2022 №383 «Про затвердження Інструкції з призначення і виплати в Державній прикордонній службі України одноразової грошової допомоги, передбаченої пунктом 2 постанови Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 №168 «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану.

Згідно з цими документами, військовослужбовцям та членам їхніх сімей гарантується грошове забезпечення. Грошове забезпечення надається членам сімей військовослужбовців, зокрема: дружині (чоловікові), а в разі її (його) відсутності – повнолітнім дітям, які проживають разом із дружиною (чоловіком), або законним представникам (опікунам, піклувальникам) чи усиновлювачам

неповнолітніх дітей (осіб з інвалідністю з дитинства, незалежно від їхнього віку). Крім того, право на отримання такого забезпечення мають особи, які перебувають на утриманні військовослужбовця, а також батьки, якщо військовослужбовець не перебуває у шлюбі та не має дітей. У такому випадку грошове забезпечення розподіляється між ними рівними частками.

Освітня підтримка гарантується військовослужбовцям та членам їхніх сімей відповідно до таких нормативно-правових документів:

– Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»;

– Закону України «Про професійну (професійно-технічну) освіту»;

– Закону України «Про вищу освіту»;

– Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2016 р. № 975 «Про надання державної цільової підтримки деяким категоріям громадян для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти»;

– Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2022 р. № 1224 «Про затвердження Порядку переведення на навчання за державним замовленням окремих категорій здобувачів фахової передвищої, вищої освіти, які зараховані до закладів фахової передвищої, вищої освіти до 2021 року включно на місця, що фінансуються за кошти фізичних та/або юридичних осіб»;

– Накази МОН від 15 березня 2023 р. №276 «Про затвердження Порядку прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2023 році», № 277 «Про затвердження Порядку прийому на навчання до закладів фахової передвищої освіти в 2023 році».

За цими документами Державна цільова підтримка для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти військовослужбовцям та членам їхніх сімей надається у вигляді:

- повної або часткової оплати навчання за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів;

- пільгових довгострокових кредитів для здобуття освіти;

- соціальної стипендії;
- безоплатного забезпечення підручниками;
- безоплатного доступу до мережі Інтернет, систем баз даних в закладах освіти;
- безоплатного проживання в гуртожитку.

Слід зазначити, що на сучасному етапі соціальна підтримка персоналу Збройних Сил України розглядається як комплекс заходів, що поєднують матеріальне забезпечення з реалізацією соціального супроводу. Такий супровід здійснюється через надання соціальних послуг, серед яких:

- адаптація військовослужбовців та членів їхніх сімей до умов військової служби та нового підрозділу;

- представництво інтересів військовослужбовців у взаємодії з органами державної влади; консультування з питань доступу до передбачених пільг, гарантій та програм соціальної реабілітації;

- підготовка військовослужбовців до інтеграції у цивільне життя після звільнення з лав Збройних Сил.

На нашу думку, військовослужбовці та їхні сім'ї потребують створення особливих умов соціального та культурного середовища їхньої життєдіяльності, що передбачає необхідність глибокого вивчення їхніх проблем та потреб. Крім того, важливим є нормативно-правове регулювання соціально-педагогічної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями.

Законодавство, що регулює систему надання соціальних послуг представлено такими документами:

– Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»;

– Закон України «Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»;

– Закони України «Про соціальні послуги», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про протидію торгівлі людьми», «Про соціальну адаптацію осіб,

які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк», «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей», «Про зайнятість населення»;

– постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 № 587 «Про організацію надання соціальних послуг»;

– Наказ Мінсоцполітики від 23.06.2020 № 429 «Про затвердження Класифікатора соціальних послуг».

Відповідно до Законів України «Про соціальні послуги» та «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» визначено основні принципи та особливості надання соціальних послуг та механізм здійснення соціально-педагогічної роботи з такою категорією населення.

Закон України «Про соціальні послуги» встановлює організаційно-правові основи надання соціальних послуг особам і сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах. Закон визначає, що ці послуги спрямовані на профілактику складних життєвих ситуацій, а також на подолання або мінімізацію їхніх негативних наслідків. Соціальні послуги можуть надаватися як в індивідуальному порядку, так і комплексно, у формі соціально-педагогічної допомоги [33].

Соціальні послуги визначають як дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають [33].

Порядок організації надання соціальних послуг затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 № 587 «Про організацію надання соціальних послуг». Особі/сім'ї можуть надаватися одна або одночасно декілька соціальних послуг. Соціальні послуги надаються тим, хто опинився у складних життєвих обставинах.

Поняття «складні життєві обставини» характеризується як обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа/сім'я не може подолати самостійно [33].

У статті 2 Закону України «Про соціальні послуги» розкрито основні

засади надання соціальних послуг:

- сприяння особам, що перебувають у складних життєвих обставинах, які вони не в змозі подолати за допомогою наявних засобів і можливостей;
- попередження виникнення складних життєвих обставин;
- створення умов для самостійного розв'язання життєвих проблем, що виникають [33].

Надання соціальних послуг здійснюється з урахуванням таких принципів (ст. 3 Закону України «Про соціальні послуги»): адресності та індивідуального підходу; доступності та відкритості; добровільності вибору отримання чи відмови від надання соціальних послуг; гуманності; комплексності; максимальної ефективності використання бюджетних та позабюджетних коштів суб'єктами, що надають соціальні послуги; законності; соціальної справедливості; забезпечення конфіденційності суб'єктами, що надають соціальні послуги; дотримання суб'єктами, що надають соціальні послуги, державних стандартів соціальних послуг, етичних норм і правил [20, с. 67].

До форм надання соціальних послуг належать матеріальна допомога та соціальне обслуговування. Матеріальна допомога надається особам, що знаходяться у складній життєвій ситуації, у вигляді грошової або натуральної допомоги: продуктів харчування, засобів санітарії і особистої гігієни, засобів догляду за дітьми, одягу, взуття та інших предметів першої необхідності, палива, а також технічних і допоміжних засобів реабілітації.

За Законом України «Про соціальні послуги» до соціальних послуг належить послуга соціальної підтримки, що передбачає «сприяння подоланню особою/сім'єю складних життєвих обставин» [33].

До базових соціальних послуг включені такі: догляд вдома, денний догляд, підтримане проживання, соціальна адаптація, соціальна інтеграція та реінтеграція, надання притулку, екстрене (кризове) втручання, консультування, соціальний супровід, представництво інтересів, посередництво (медіація), соціальна профілактика, натуральна допомога, фізичний супровід осіб з інвалідністю, які мають порушення опорно-рухового апарату та пересуваються

на кріслах колісних, порушення зору, переклад жестовою мовою, догляд та виховання дітей в умовах наближених до сімейних, супровід під час інклюзивного навчання, інформування [33].

Додаткові механізми регулювання надання соціальних послуг окреслено у Постанові Кабінету Міністрів України «Про надання соціальних послуг» від 1 червня 2020 року № 587. Постанова вводить поняття фахівця із соціально-педагогічної діяльності, який діє як соціальний менеджер або працівник із соціальної роботи. Основне завдання фахівця полягає в оперативному реагуванні на виявлення осіб чи сімей, які належать до вразливих категорій населення та піддаються впливу факторів, що можуть призвести до складних життєвих обставин. [32].

У разі виявлення таких осіб фахівець зобов'язаний протягом семи робочих днів провести оцінку потреб у соціальних послугах. Цей процес здійснюється відповідно до порядку, затвердженого Міністерством соціальної політики. Тобто, Постанова чітко визначає алгоритм роботи спеціаліста, що сприяє забезпеченню адресності та ефективності соціальних послуг.

Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» визначає організаційні і правові засади соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю [35]. Згідно статті 6-1 цього закону «соціальна робота передбачає оцінювання потреб у соціальних послугах сімей, дітей та молоді, планування, організацію, координацію та надання їм соціальних послуг, державних соціальних допомог, пільг, компенсаційних виплат та іншої соціальної підтримки, а також здійснення моніторингу надання соціальних послуг». Зміст соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю передбачає «оцінювання потреб у соціальних послугах сімей, дітей та молоді, планування, організацію, координацію та надання їм соціальних послуг, державних соціальних допомог, пільг, компенсаційних виплат та іншої соціальної підтримки, а також здійснення моніторингу надання соціальних послуг» [35].

Соціальна підтримка при здійсненні соціальної роботи сім'ям, дітям та молоді передбачає реалізацію заходів, спрямованих на: «формування

відповідального батьківства, навчання батьків навичкам, необхідним для всебічного розвитку та виховання дітей; розвиток різних форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; запобігання негативним явищам та їх подолання, а також компенсаційні виплати, державні соціальні допомоги, пільги» [35].

Основними Законами України, що регулюють питання соціальної та професійної адаптації військовослужбовців та членів їх сімей є «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» та «Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних сил України, та членів їхніх сімей».

Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» розкрито сутність соціального захисту військовослужбовців, що визначається як «діяльність (функція) держави, спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі. Це право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших випадках, передбачених законом» [34].

Згідно з цим законом військовослужбовцям гарантовано грошове забезпечення (посадовий оклад, оклад за військовим званням; щомісячні додаткові види грошового забезпечення (підвищення посадового окладу, надбавки, доплати, винагороди, які мають постійний характер, премія).

Одним із важливих напрямів підтримки сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, є їх соціальне забезпечення. Соціальне забезпечення розглядається як система заходів, спрямованих на задоволення специфічних потреб громадян, відновлення і збереження їхніх соціальних зв'язків, а також забезпечення активної допомоги у реалізації, захисті та охороні їхніх прав.

Головною метою цієї системи є підтримка рівня доходів і створення умов для збереження соціальної стабільності сім'ї [47, с. 90].

Соціальне забезпечення охоплює національну систему програм, виплат і послуг, яка орієнтована на допомогу громадянам у задоволенні їхніх соціальних, економічних, освітніх та інших потреб. Ця система є важливою складовою соціальної політики, спрямованої на підтримку незахищених верств населення, зокрема сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Особливе значення у соціальному забезпеченні має врахування конкретного соціального призначення заходів. Важливим принципом функціонування цієї системи є гарантованість рівня соціального забезпечення, який не повинен бути нижчим за встановлений рівень прожиткового мінімуму.

Окремим видом соціального забезпечення є організація системної соціальної допомоги сім'ям, які за певних обставин потребують додаткової підтримки. Соціальна допомога представляє собою систему заходів, спрямованих на сприяння, підтримку та надання послуг окремим особам або групам населення для подолання чи пом'якшення життєвих труднощів, збереження їхнього соціального статусу, забезпечення повноцінної життєдіяльності та адаптації у суспільстві.

Отже, організація соціальної підтримки полягає у визначенні функціонально взаємопов'язаних завдань, залученні відповідних суб'єктів, використанні необхідних засобів та плануванні заходів, спрямованих на створення умов для задоволення соціальних потреб військовослужбовців і їхніх сімей. Це включає забезпечення нормальної життєдіяльності, сприяння сумлінному виконанню службових обов'язків та ефективному виконанню покладених на військовослужбовців завдань.

Такий підхід підкреслює важливість інтеграції правового, соціального та освітнього компонентів у систему підтримки військовослужбовців, що є невід'ємною частиною зміцнення боєздатності та морального духу Збройних Сил України. Запровадження зазначених правових норм є важливим етапом у формуванні сучасної системи соціально-педагогічної допомоги в Україні, що

відповідає потребам різних категорій населення та сприяє інтеграції їх у суспільство.

1.3. Особливості функціонування сімей військовослужбовців

Сьогодні в Україні потреби військовослужбовців та членів їхніх сімей, форми їхньої соціальної підтримки є частково дослідженими. Протягом майже трьох останніх років соціальні працівники й соціальні педагоги здобули певний досвід у практичному вирішенні відповідних проблем цієї категорії. Однак, цей досвід потребує глибокого теоретичного осмислення, аналізу й узагальнення, вибудови алгоритмів та розроблення технологій соціальної роботи саме з цією категорією клієнтів.

Питання дослідження сімей учасників бойових дій, соціальних засад їхньої життєдіяльності та адаптації до сучасних соціальних умов висвітлено у працях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, зокрема І. Звєрєвої, А. Капської, А. Кочубея, Н. Олексюк, С. Соловйова, В. Форсової та А. Шавлової. Особливості функціонування родин військовослужбовців детально розглядали О. Карабецька, І. Козлова, О. Лугова, Л. Матвєйчук, С. Моцарь та В. Торохтій.

Особливе значення для розуміння необхідності зміцнення сучасної родини військовослужбовця мають праці А. Капської, С. Корольова, Т. Семикіної, Є. Потапчук і В. Форсової, які присвячені дослідженню специфіки функціонування дезорганізованих родин військовослужбовців.

Разом із тим слід зазначити, що наявні дослідження не висвітлюють особливостей функціонування, характеристик, проблем родини військовослужбовців, що зумовлює актуальність подальших досліджень у напрямі соціальної підтримки такої категорії сімей.

Дослідники дають визначення поняття «родина учасника бойових дій» – це «мала соціальна група, об’єднана на основі шлюбних і кровних зв’язків, що складається з чоловіка, жінки, дітей та інших близьких родичів, члени (один із

членів) якої брали (беруть) участь у виконанні бойових завдань із захисту Батьківщини у складі військових підрозділів, з'єднань, об'єднань всіх видів і родів військ Збройних Сил, у партизанських загонах, підпіллі та інших формуваннях як у воєнний, так і у мирний час» [40, с. 146].

Сім'ї військовослужбовців, як правило, мають нуклеарну структуру та характеризуються невеликою кількістю дітей (зазвичай виховують двох дітей). Це обумовлено частими переїздами, пов'язаними зі зміною місця проходження служби, а також переважно низьким рівнем матеріального забезпечення військовослужбовців. Понад 75% таких сімей є дистантними, що зумовлено труднощами працевлаштування дружин військовослужбовців за місцем служби їхніх чоловіків, а також проблемами забезпечення сімей житлом [8, с. 158].

Н. Олексюк виділяє такі проблеми у сім'ях військовослужбовців: «високий рівень тривожності, пов'язаний із специфікою професійної діяльності військовослужбовця (ризиком для життя і здоров'я, частими переїздами у зв'язку із зміною місця проходження служби і ін.); проблеми у вихованні дітей (авторитаризм батьків, часті зміни навчальних закладів, відсутність одного із батьків у період виховання дітей у зв'язку із проходженням служби і ін.), дистантність значної частини сімей (зумовлена зміна місця служби військовослужбовця, умовами проходження служби, участю військовослужбовця у воєнних діях)» [8, с. 158].

Вчені Семенов О., Онищук В. розглядають серед найвагоміших проблем, з якими стикаються родини учасників бойових дій, соціальні, побутові, матеріальні, психологічні аспекти, а також питання, пов'язані зі здоров'ям.

До соціальних проблем належать такі: «обмеження у міжсімейних, внутрішньосімейних та міжособистісних контактах; зниження можливостей комунікації між членами родини; дефіцит чоловічого впливу на виховання дітей різного віку (особливо хлопчиків) через переважну участь чоловіків у бойових діях; труднощі з освітою та вихованням дітей учасників бойових дій, зумовлені низьким матеріальним забезпеченням, віддаленістю від освітніх і культурних центрів, а також обмеженими

можливостями вибору місця навчання; проблеми з працевлаштуванням членів родини, зокрема дружин або чоловіків учасників бойових дій, що пов'язані з обмеженістю робочих місць із достатнім рівнем оплати та гнучким графіком, який дозволяв би поєднувати роботу з вихованням дітей; проблема недостатньої взаємодії родин учасників бойових дій із соціумом, що стає особливо актуальною через зростання дезорганізуючих чинників, які впливають на сім'ї загалом» [40, с. 147].

Побутові проблеми здебільшого стосуються забезпечення житлом через нестачу житлового фонду, невиконання зобов'язань органів влади щодо фінансування будівництва та надання житла учасникам бойових дій, а також низьким рівнем доходів родин, який унеможливлює самостійне придбання або будівництво житла; значне навантаження на жінок, які тимчасово виконують обов'язки чоловіків, пов'язані з вихованням дітей, матеріальним забезпеченням родини та побутом.

До матеріальних проблем сімей військовослужбовців належать малозабезпеченість; високі витрати на оренду житла за відсутності власного; труднощі з організацією повноцінного дозвілля родини [40, с. 148].

Психологічні проблеми родин військовослужбовців мають значний вплив на їх функціонування: «високий рівень тривожності через ризики, пов'язані з професійною діяльністю учасника бойових дій (загрозу життю, часті переїзди тощо); дестабілізуючий вплив тривалої відсутності військовослужбовця на сімейні стосунки; труднощі внутрішньо родинної взаємодії; підвищений рівень агресивності батьків – учасників бойових дій; психологічні та психічні проблеми, які виникають як у військовослужбовців, так і у членів їх родин, через підвищене навантаження та постійні потреби адаптації; соціально-психологічний дискомфорт і напруженість у родині через зростання соціальної напруженості, розчарування, відчуття нереалізованості, дефіцит спілкування та виховних впливів, невпевненість у майбутньому» [40, с. 149].

Реалізація соціальної підтримки сімей військовослужбовців має ґрунтуватися на певних принципах. Дослідниці І. Трубавіна та С. Бойко вивчали

питання етики спілкування з сім'ями військовослужбовців. На основі професійних цінностей соціального працівника, міжнародних етичних принципів і стандартів соціальної роботи, а також положень вітчизняного Кодексу етики соціального працівника щодо дотримання етичних норм у професійній діяльності, з урахуванням особливостей функціонування сім'ї, І. Трубавіна та С. Бойко визначили ключові аспекти етичної поведінки та спілкування у взаємодії з членами сімей військовослужбовців. Ці аспекти можуть включати наступне:

1. «Абсолютні: завжди пам'ятати про інтереси сім'ї в цілому і окремих її членів, зберігати цілісність сім'ї; захищати права сім'ї та її членів, надавати необхідну підтримку і допомогу, сприяти розвитку сім'ї та її стабілізації, формуванню її самостійності; зберігати професійні межі при виявленні почуттів та емоцій, виявляти емпатію при розв'язанні проблем сім'ї; сприяти благу сім'ї; втілювати на практиці цінності та принципи етики соціального педагога; попереджувати нерівність, дискримінацію, негуманність дій в сім'ї та щодо неї, боротися з ними, виступаючи як захисник сім'ї; ставити службовий обов'язок над усе, бути відданим своїй професії; вміти не піддаватися впливам, залишатися об'єктивним, діючи в межах своєї компетентності; виходити з позиції милосердя, виконуючи різні ролі; прагнути до самовдосконалення, підвищення своєї педагогічної майстерності; бути спрямованим на дії; працювати з опорою на позитивне в сім'ї та людині; постійно прагнути до поліпшення життя людей, зменшення страждань; сприяти інтеграції, виступати і боротися проти сегрегації сім'ї або окремих її членів.

2. Відносні: бути доброзичливим, уважним у роботі, вміти вислуховувати, передавати інформацію, здійснювати вплив на сім'ю в цілому та на окремих її членів; не обманювати, бути чесним; спонукати сім'ю та її членів до самовизначення (а не бути для неї «спонсором»), активізувати і стимулювати її потенціал; бути зразком етичної поведінки, носієм високих моральних якостей; не давати обіцянок від імені інших працівників; діяти в межах своєї компетентності; нести персональну відповідальність за свої дії; не брати платню

за дії, які є функціональними обов'язками; зберігати і захищати гідність, честь і права своїх колег; дотримуватись ідей рівності у роботі з сім'єю і захищати рівноправність жінок і чоловіків у сім'ї; виконувати свої обов'язки якнайкраще.

3. Короткочасні: спонукати сім'ю до самостійного або спільного прийняття рішень; виявляти довіру до сім'ї, але враховувати всі позиції, погляди, думки; інформувати сім'ю про мету, зміст, методи, засоби, результати своїх досліджень, здійснювати їх за згодою сім'ї; враховувати структуру сім'ї, розподіл влади, гендерні, вікові, індивідуальні особливості членів сім'ї; будувати стосунки з сім'єю на основі діалогу, на рівних; мати бадьорий настрій, вміти зацікавлювати перспективами, переконувати; не підміняти роботи ремеслом, не зводити мистецтво до заробітку, любити свою професію; нагадувати сім'ї про її можливості, потенціал, а не про її недоліки; схвалювати і попереджати, застосовувати якомога менше осуду і критики, переконувати, а не забороняти; активно співпрацювати з іншими особами, від яких залежить добробут сім'ї; не відштовхувати людей, якщо не в змозі їм допомогти» [50, с. 240-241].

Ефективність соціально-педагогічної роботи із сім'ями військовослужбовців залежить від дотримання низки принципів, основними з яких є: науковість, активність, адресність, комплексність, гнучкість, динамічність та ін.

Дослідниця А. Капська зазначала, що метою соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців є організація позитивно спрямованої життєдіяльності сім'ї та гармонізація її взаємодії із соціальним середовищем. Важливо враховувати, що саме взаємозв'язок сім'ї військовослужбовця із соціальним середовищем, у якому вона функціонує. Дослідниця А. Ходорчук визначила основні завдання цієї роботи, а саме:

1. «створення умов для формування соціально-педагогічної стійкості сім'ї до сприйняття та подолання складних життєвих ситуацій;

2. підвищення потенціалу соціалізуючої дії сім'ї на її членів, а також відновлення і підтримка активності сім'ї;

3. стимулювання потреби членів сім'ї до трансформації соціально-

педагогічних знань у процесі соціальної взаємодії;

4. досягнення такого результату, за якого потреба у соціально-педагогічній підтримці сім'ї зникне [52].

Науковці також виділяють основні функції та сфери соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців Збройних Сил України:

1. діагностична функція;
2. обслуговуюча функція;
3. адаптаційна функція;
4. превентивна, профілактична та корекційна функції;
5. реабілітаційна функція;
6. анімаційна функція;
7. освітня функція;
8. прогностична функція;
9. організаційно-розпорядча функція;
10. функція забезпечення сприятливих соціально-екологічних умов для життєдіяльності та розвитку сімей військовослужбовців;
11. функція розвитку соціальних комунікацій;
12. функція соціальної освіти [19].

Актуальність соціально-педагогічної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями обумовлена тим, що військовослужбовці є соціальною групою, яка значно впливає на суспільство в цілому. Військова служба у Збройних Силах України є особливим і надзвичайно важливим видом діяльності, що спрямований на забезпечення національної безпеки держави. У зв'язку з цим, зміцнення сім'ї військовослужбовця, підвищення її життєстійкості, захист інтересів і прав її членів потребують спеціально організованої, науково обґрунтованої та технологічно виправданої соціально-педагогічної підтримки.

Такі виклики посилюють вимоги до підготовки соціальних педагогів/працівників, навчання їх навичкам активізації клієнтів і застосування техніки, орієнтованої на вирішення завдань роботи, вміння будувати непатерналістські стосунки з клієнтами, вміння відрізняти ситуації, в яких

фахівці можуть дотримуватися директивних підходів (наприклад, під час кризової опіки), від тих, коли слід застосовувати недирективні підходи. З іншого боку, соціальні працівники повинні опановувати стратегії й тактики адаптації, залучення військовослужбовців до розвитку громад, формування у них здатності до самореалізації у післявоєнні часи, залучення ресурсів громади, формування команди волонтерів тощо.

Складна ситуація, яка виникла зараз через те, що один з батьків перебуває на відстані від родини, або несе довгострокову службу, передбачає включення всіх суб'єктів соціальної сфери, які можуть надавати допомогу різного типу та використання технологій, які спроможні за максимально короткий час змінити складну ситуацію сім'ї військовослужбовця на краще, однією з таких технологій є соціально-педагогічна підтримка.

Відтак побудову професійної соціально-педагогічної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей доцільно ґрунтувати на ідеї, що соціальна інтеграція та адаптація не повинні орієнтуватися на планове задоволення потреб, а мають бути спрямовані на розв'язання проблем цих сімей, стати поштовхом військовослужбовцям до активних дій щодо знаходження свого місця у соціумі, працевлаштування, соціального та культурного розвитку, участі в житті громади тощо.

Отже, серед основних проблем, з якими стикаються військовослужбовці та їхні сім'ї, є соціальні, побутові, матеріальні, психологічні аспекти, а також питання, пов'язані зі здоров'ям.

1.4. Сутність та зміст соціально-педагогічної підтримки сімей військовослужбовців у Центрі надання соціальних послуг

Результати досліджень, проведених О. Бойком, Л. Гребінем та Н. Левченко, висвітлюють особливості соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців Збройних Сил України. Вони підкреслюють, що фахівці

соціальної сфери, працюючи на базі територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (ТЦК та СП).

Діяльність Центрів надання соціальних послуг реалізується відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання діяльності центрів надання соціальних послуг» від 3 березня 2020 р. № 177 [12].

У цій Постанові розкрито поняття центру: «Бюджетний (комунальний) заклад «Центр надання соціальних послуг» (далі - центр) є комплексним закладом соціального захисту населення, структурні або відокремлені (територіальні) підрозділи якого провадять соціальну роботу та надають соціальні послуги особам/сім'ям, які належать до вразливих груп населення та/або перебувають у складних життєвих обставинах (далі - особи/сім'ї)» [12]. Визначено два основних завдання центру: «проведення соціально-профілактичної роботи, спрямованої на запобігання потраплянню в складні життєві обставини осіб/сімей, які належать до вразливих груп населення; надання особам/сім'ям комплексу соціальних послуг, яких вони потребують, відповідно до класифікатора соціальних послуг, затвердженого Мінсоцполітики, з метою мінімізації або подолання таких обставин» [12].

Діяльність Центру спрямована на виконання таких завдань:

1) Виявлення осіб/сім'ї і ведення їхнього обліку;
2) Проведення оцінювання потреб осіб/сімей у соціальних послугах;
3) Надання соціальних послуг відповідно до державних стандартів соціальних послуг;
4) Надання допомоги особам/сім'ям у розв'язанні їх соціально-побутових проблем;
5) Забезпечення соціального супроводження прийомних сімей і дитячих будинків сімейного типу;
6) Забезпечення соціального патронажу осіб, які відбули покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк, а також звільнених від подальшого відбування таких покарань на підставах, передбачених законом, бере участь у роботі спостережних комісій;

7) Складання плану реабілітації особи, яка постраждала від торгівлі людьми;

8) Проводення моніторингу та оцінювання якості наданих ним соціальних послуг;

9) Взаємодія з іншими суб'єктами системи надання соціальних послуг, а також з органами, установами, закладами, фізичними особами - підприємцями, які в межах компетенції у відповідній адміністративно-територіальній одиниці надають допомогу особам/сім'ям та/або здійснюють їх захист;

10) Інформування населення адміністративно-територіальної одиниці та осіб/сім'ї індивідуально про перелік, обсяг і зміст соціальних послуг, які він надає, умови та порядок їх отримання.

Участь у визначенні потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади у соціальних послугах, а також у підготовці та виконанні програм надання соціальних послуг, розроблених за результатами визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади у соціальних послугах тощо [12].

Центри надання соціальних послуг здійснюють соціальний супровід за трьома основними напрямами:

1. Роль порадника, що полягає в інформуванні сім'ї про важливість взаємодії та взаємної підтримки; наданні педагогічних порад щодо виховання дітей; формуванні позитивного соціально-психологічного клімату в родині.

2. Роль консультанта передбачає надання юридичної допомоги та організація соціальної взаємодії; підтримку сімей у складних життєвих обставинах, зокрема щодо виховання дітей, які зазнали втрати батьків; інформування про доступні послуги: правові, медичні, соціальні, психологічні, освітні тощо.

3. Роль соціального адвоката передбачає захист прав сімей у разі порушення законних умов їхньої життєдіяльності.

Соціально-педагогічний супровід сімей загиблих військовослужбовців передбачає комплексну роботу за такими напрямами:

1) Діагностичний – виявлення проблем і потреб сімей.
2) Профілактичний – попередження негативних наслідків соціальної дезадаптації.
3) Корекційний – виправлення поведінкових чи психологічних відхилень.
4) Реабілітаційний – відновлення психологічного і соціального функціонування.
5) Терапевтичний – подолання наслідків травматичних подій.
6) Комунікативний – налагодження соціальних зв’язків.
7) Організаторський – забезпечення доступу до необхідних послуг.
8) Захисний – захист прав та інтересів сімей.
9) Прогностичний – прогнозування подальшого стану та потреб.
10) Медичний – забезпечення доступу до медичних послуг.
11) Гуманістичний – підхід, орієнтований на людську гідність і цінності.
12) Інформаційний – поширення інформації про доступні ресурси та підтримку.

Організація діяльності Центру надання соціальних послуг, ефективність реалізації його фахівцями соціально-педагогічного супроводу залежить від попереднього вивчення потреб родин. Зокрема, для забезпечення якісної роботи пропонуються такі засоби:

- Створення карти послуг, яка охоплює соціальні, психологічні, освітні, медичні, юридичні та інші аспекти підтримки.
- Розробка програм підтримки ментального здоров’я та соціальної інтеграції родин. Моделювання покрокової допомоги для надання психосоціальної підтримки.
- Врахування вікових потреб і інтересів членів сімей, особливо дітей.
- Просвітницька робота, спрямована на інформування про методи самодопомоги та ознаки погіршення здоров’я.
- Підтримка родинного оточення, зокрема дружин, дітей, батьків, родичів загиблих військовослужбовців.

Отже, зазначені підходи сприяють забезпеченню соціальної підтримки, соціального супроводу, підвищуючи ефективність підтримки сімей військовослужбовців та зменшуючи соціальні ризики.

РОЗДІЛ 2
ЗМІСТ, ФОРМИ ТА МЕТОДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ЦЕНТРІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ

2.1. Методика дослідження проблем та потреб сімей військовослужбовців

У сучасних умовах діяльності соціального педагога/працівника з метою дослідження проблем військовослужбовців та їхніх сімей, доцільно використовувати різні методи соціальної діагностики: інтерв'ю, анкетування, моніторинг, біографічний метод тощо [48, с. 143].

Широко вживаним є й метод письмового опитування – анкетування, яке здійснюється за допомогою структурно організованих запитань. При цьому дослідник має змогу одночасно опитати будь-яку кількість осіб. Інша його перевага полягає у порівняно легкій статистичній обробці зібраного матеріалу.

Проте дослідникові слід пам'ятати, що складання анкети – процес складний і вимагає певного рівня професійної підготовки.

Перед складанням анкети важливо добре продумати форму запитань. Залежно від розв'язаних завдань запитання можуть бути відкриті і закриті. Запитання називається закритим, якщо у його формулюванні міститься перелік можливих варіантів відповідей або дихотомічна форма відповідей (так, ні). Відкриті запитання передбачають, що відповіді даватимуться респондентом у вільній формі.

Крім того, запитання можуть бути прямі – формулюються в особовій формі та спрямовані на одержання безпосередньої інформації. Непрямі запитання висловлюються у безособовій формі й використовуються під час вивчення інтимних боків життя опитуваного.

«Результати опитування повинні бути надійними і обґрунтованими. Одним

зі способів перевірки надійності анкети є повторне проведення анкетування через якийсь проміжок часу» [3, с. 208].

Анкетування на відміну інших методів потребує мінімального дослідницького апарату. Характер матеріалів анкет підлягає кількісному аналізу, зручний в обробці. Недоліками опитувань є труднощі, які відчувають респонденти, відповідаючи на запитання анкет. Особливо це стосується дітей. Кожне запитання потребує певного аналізу та самоаналізу, останнє є складним і для дорослого. Ці труднощі безпосередньо пов'язані з характером питальника: кількістю, змістом, послідовністю та точністю формулювань запитань.

Анкетне опитування можна і треба проводити лише тоді, коли з характеру дослідження випливає, що інші методи у даному випадку нерентабельні і що органічні недоліки цієї техніки значною мірою не відіб'ються на результатах. І як обов'язкова умова – необхідне доповнення анкетування іншими методами дослідження [5, с. 73].

Наші дослідження проводилися на базі Комунальної установи «Центр надання соціальних послуг» Роздольськоі сільської ради. На обліку у Центрі перебувають 215 сімей військовослужбовців.

Метою дослідження було визначення потреб військовослужбовців та їхніх сімей, які не задоволені та викликають проблеми у функціонуванні, шляхом оцінки потреб для подальшого складання програми соціально-педагогічної підтримки цієї категорії населення.

Для оцінки потреб військовослужбовців та їхніх сімей, було використано форму «Акт оцінки потреб сім'ї/особи», що затверджена на підставі наказу Міністерства соціальної політики України «Про затвердження форм обліку соціальної роботи з сім'ями/особами, які перебувають у складних життєвих обставинах». Але у ході роботи довелося адаптувати анкету до досліджуваної нами цільової аудиторії [31].

Ми вважаємо, що унікальність технології оцінки потреб сім'ї полягає в тому, що оцінка вирішує ряд важливих управлінських й соціально-педагогічних завдань:

- «по-перше, вона є вагомим аргументом та механізмом захисту прав особи під час прийняття відповідних рішень та вчинення негайних дій;

- по-друге, завдяки чіткому і логічному інструментарію оцінки, у т. ч. формалізованим індикаторам, соціальний педагог, соціальний працівник усвідомлює зміст своєї роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями, діє логічно й виправдано в інтересах кожного, а не керується власною інтуїцією;

- по-третє, оперуючи результатами оцінки, соціальному педагогові чи соціальному працівникові легше відстоювати свою позицію, пояснюючи доцільність певних дій» [31].

Основні поняття, які ми будемо розкривати такі: «технологія ведення випадку», «етапи ведення випадку», «низько та високопорогові форми», «оцінка потреб сім'ї», «потреби дитини», «батьківський потенціал», «фактори сім'ї та середовища».

«Оцінка – це дії зі збору, обробки, систематизації, аналізу, узагальнення та порівняння даних за певними стандартами, моделями.

Оцінка потреб – це процес збору, узагальнення та аналізу соціальними працівниками інформації щодо стану та життєвих обставин об'єкта соціальних послуг з метою визначення видів та обсягів послуг та їх впливу на процес подолання складних життєвих обставин» [27, с. 55].

Оцінка необхідна для забезпечення обґрунтованих, об'єктивних рішень відносно дитини та членів сім'ї з врахуванням її найкращих інтересів. Тільки у разі наявності різносторонньої інформації про її сім'ю, спеціаліст може дійти висновку про потреби сім'ї. Результатом оцінки має бути визначення необхідних заходів, з яких буде складатися програма соціально-педагогічної підтримки військовослужбовців та їхніх сімей.

Тому розроблений інструментарій та алгоритм оцінки потреб має служити як:

- «процес збору, узагальнення та аналізу інформації щодо військовослужбовців та їхніх сімей;

- виявлення потреб військовослужбовців та кожного члена родини особисто;

- інструмент для надання якісних соціально-педагогічних послуг;
- інструмент для планування заходів щодо опитуваних.

Зокрема, як інструмент оцінка потреб сім'ї має визначити таке:

- яке психологічне становище кожного члена сім'ї;
- чи забезпечені базові потреби кожного члена сім'ї ;
- чи забезпечена сім'я матерільними коштами для існування;
- чи якісно проходить адаптація в громаді;
- чи не потерпає хтось у сім'ї від насильства;
- якої підтримки потребує сім'я військового у цілому і кожен її член окремо» [27, с. 72].

Для дослідження оцінки потреб військовослужбовців та їхніх сімей, на базі Центру надання соціальних послуг у 2023 року, проведено перше анкетування. Попередньо, анкету було адаптовано до вивчення потреб військовослужбовців та їхніх сімей, з якими ми працювали.

У дослідженні брали участь 215 родин військовослужбовців: 186 чоловіків військовослужбовців та 220 жінок.

У процесі анкетування, з'ясувалося, що деякі пункти потребували уточнення, тому для більш ретельного дослідження показників, використано такі методи соціальної діагностики, як інтерв'ю та опитування. Скористалися опитувальниками «Сильні сторони і труднощі (ССТ)», «Самооцінка якості життя» (див. додаток А). За результатами анкетування, отримані результати, які відображені в Таблиці 2.1.

Як засвідчують дані таблиці 2.1, на першому місці – житлова проблема серед військовослужбовців та їхніх сімей (її вирішили лише 17%); на другому місці – проблема доходів, заробітку (її вирішили лише 33,00%) та для жінок актуальною є проблема забезпечення базових потреб як власних, так і членів сім'ї (її вирішили лише 33%). На третьому місці було виділено різні актуальні проблеми у чоловіків військовослужбовців та їхніх жінок: для чоловіків – це зайнятість, здоров'я, емоційний стан та психічний настрій, забезпечення базових потреб, юридична підтримка, медичне обслуговування тощо (задоволеність

потреби на 42%); для жінок – проблема доходів сім'ї, юридична підтримка (задоволеність потреб на 39%). Житлово-побутові умови, сімейні конфлікти та конфлікти у громаді – з цими проблемами зтикаються 50% військовослужбовців. Щодо жінок – мають місце проблеми зайнятості.

Таблиця 2.1

Таблиця оцінки потреб сімей військовослужбовців та їхніх сімей

Потреби	Чоловіки			Жінки		
	Задоволені (к-ть осіб)	Не задоволені (к-ть осіб)	**Задоволення потреб, у %**	Задоволені (к-ть осіб)	Незадоволені (к-ть осіб)	**Задоволення потреб, у %**
1.Здоров'я	76	110	41,00%	97	123	44,00%
2. Навчання, підвищення кваліфікації	108	78	58,00%	110	110	50,00%
3.Емоційний стан, психічний настрій	78	108	42,00%	123	97	56,00%
4.Сімейні конфлікти	93	93	50,00%	134	86	61,00%
5.Самоусвідомлення та Самопрезентація	93	93	50,00%	97	123	44,00%
6.Самостійність в прийнятті рішень	125	61	67,00%	123	97	56,00%
7.Запезпечення базових потреб	78	108	42,00%	73	147	33,00%
8. Порозуміння з дітьми	108	78	58,00%	158	62	72,00%
9. Забезпечення житлом	32	154	17,00%	37	183	17,00%
10. Юридична підтримка	78	108	42,00%	86	134	39,00%
11. Творчість та розвиток	61	125	33,00%	97	123	44,00%

Продовження таблиці 2.1

12. Конфлікти у громаді	93	93	50,00%	123	97	56,00%
13. Родинні зв'язки	125	61	67,00%	158	62	72,00%
14.Житлово-побутові умови	93	93	50,00%	123	97	56,00%
15. Зайнятість	78	108	42,00%	110	110	50,00%
16. Доходи сім'ї	61	125	33,00%	86	134	39,00%
17. Соціальна інтеграція	78	108	42,00%	123	97	56,00%
18. Ресурси громади	78	108	42,00%	123	97	56,00%

Такий стан справ звертає нашу увагу на необхідність задоволення потреб військовослужбовців та членів їхніх сімей. Тому особливу увагу слід звернути на існуючі програми соціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей.

Розглянемо цільову програму «Соціальна підтримка учасників збройних конфліктів, пов'язаних зі збройною агресією проти України на 2024-2026 роки» Баришівської селищної ради. Ця програма має на меті підвищення рівня соціального захисту учасників Програми, підтримання їх належного морально-психологічного та матеріального стану, виявлення гуманізму та співчуття сім'ям загиблих, запобігання потраплянню сімей у категорію тих, що перебувають у складних життєвих обставинах, поліпшення ефективності взаємодії органів місцевого самоврядування з громадськими організаціями та іншими юридичними особами у сфері підтримки учасників бойових дій та членів їх родин, створення у суспільстві атмосфери співчуття, підтримки та поважного ставлення до членів сімей загиблих учасників Програми [24].

Виконавцями програми стали Центр допомоги учасникам антитерористичної операції є Управління соціального захисту населення, Служба у справах дітей та сім'ї, Центр соціальних служб, Баришівський селищний територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг).

Основними завданнями Програми «Соціальна підтримка учасників збройних конфліктів, пов’язаних зі збройною агресією проти України на 2024-2026 роки» Баришівської селищної ради є такі:

- надання матеріальної допомоги сім’ям загиблих військовослужбовців, поранених, зниклих безвісти;
- проведення заходів присвячених героїзму захисників держави;
- забезпечення учасників бойових дій, членів сімей загиблих військовослужбовців, земельними ділянками для будівництва та обслуговування житлових будинків;
- вшанування пам’яті загиблих учасників бойових дій.

Виконання поставлених завдань потребує здійснення відповідних заходів (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Заходи реалізації програми соціальної підтримки

	Заходи Програми	Термін виконання, роки	Виконавець	Орієнтовний обсяг фінансування, тис. грн.
	Надання матеріальної допомоги для вирішення проблем учасників Програми, пов’язаних з їх лікуванням, реабілітацією та соціальною адаптацією в розмірі до 20,0 тис. грн.	2024 – 2026	Центр допомоги учасникам антитерористичної операції, управління соціального захисту населення	2024 - 200,00 2025 – 300,00 2026 – 400,00
	Надання матеріальної допомоги учасникам Програми, які потрапили в складні життєві обставини до 10,0 тис. грн.	2024 - 2026	Центр допомоги учасникам антитерористичної операції, управління соціального захисту населення	2024 - 200,00 2025 – 300,00 2026 – 400,00

Продовження таблиці 2.2

	Надання матеріальної допомоги до «Дня незалежності України» сім'ям загиблих (померлих) учасників збройних конфліктів, пов'язаних зі збройною агресією проти України в розмірі 5,0 тис. грн.	Серпень 2024 - 2026	Центр допомоги учасникам антитерористичної операції, управління соціального захисту населення	2024 – 300,00 2025 - 400,00 2026 – 400,00
	Надання матеріальної допомоги сім'ям на поховання загиблих (померлих) учасників Програми	2024 - 2026	Центр допомоги учасникам антитерористичної операції	2024 – 400,00 2025 – 500,00 2026 – 600,00
	Забезпечення санаторно-курортним оздоровленням дітей учасників Програми	2024 - 2026	Служба у справах дітей та сім'ї	-
	Безкоштовне харчування дітей учасників Програми в освітніх закладах	2024 - 2026	Відділ освіти, молоді та спорту	-
	Надання інформаційної допомоги учасникам Програми щодо їх профорієнтації та навчання	2024 - 2026	Центр допомоги учасникам антитерористичної операції, управління соціального захисту населення	-
	Здійснення соціального супроводу сімей учасників Програми з метою надання їм комплексу соціальних послуг	2024 - 2026	Центр соціальних служб	-
	Забезпечення учасників Програми технічними засобами реабілітації (при потребі)	2024 - 2026	Баришівський селищний територіальний центр соціального обслуговування	-

Продовження таблиці 2.2

0	Здійснення соціального інспектування сімей учасників Програми з метою оцінки потреб членів сімей, визначення видів соціальної допомоги, що потребує сім'я, залучення відповідних установ (у тому числі громадських організацій) до роботи з сім'єю	2024 - 2026	Центр соціальних служб, Баришівський селищний територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг)	-
1	Забезпечення безкоштовного перевезення автомобільним транспортом учасників Програми на міських та приміських маршрутах	2024 - 2026	Управління соціального захисту населення	-
2	Організація перевезень учасників Програми для участі в районних, обласних та міжобласних заходах	2024 - 2026	Центр допомоги учасникам антитерористичної операції	2021 р. – 10,00 2022 р. – 15,00 2023 р. – 20,00
3	Висвітлення у засобах масової інформації заходів, спрямованих на підтримку учасників Програми	2024 - 2026	Центр допомоги учасникам антитерористичної операції	-
	Всього :			2024 – 1200,00 2025 – 1300,00 2026 – 1500,00 4000,00

Очікуваними результатами виконання є підвищення рівня соціального захисту, поліпшення соціально-психологічного мікроклімату в родинах сімей військовослужбовців-учасників Програми, а також надання можливості сім'ям

отримати додаткові соціальні гарантії та адресні допомоги, що сприятиме вирішенню інших соціально-побутових питань.

Також наведемо приклад програми соціальної підтримки населення Роздольської сільської ради на 2023-2025 роки (див. табл. 2.3)

Таблиця 2.3

Програми підтримки населення, військовослужбовців та членів їх сімей на 2024 рік

Назва програми	№, дата прийняття	Сума, грн.	Захід
Надання адресної одноразової грошової допомоги на поховання деяких категорій осіб	№ 2 від 19.12.2023	100000,00	Надання адресної одноразової грошової допомоги: - на поховання загиблих (померлих) осіб,які проходили службу у формуваннях Збройних Сил України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Служби безпеки України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Міністерства внутрішніх справ України, загибель (смерть) яких спричинена пораненням, контузією, каліцтвом під час проходження служби; - на поховання осіб з числа цивільного населення, загибель яких спричинена пораненням, контузією, каліцтвом.

Продовження таблиці 2.3

Цільова програма соціальної підтримки населення Роздольської сільської ради на 2023-2025 роки	№ 2 від 11.04.2023	200000,00	Забезпечення соціально незахищених верств населення, категорій громадян, які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм адресної допомоги, виходячи із потреб, за рахунок коштів бюджету громади
Програма «Надання додаткових соціальних гарантій особам, які забезпечують/забезпечували оборону України»	№ 4 від 15.02.2023	7000000,00	Виплата адресної одноразової грошової допомоги у розмірі 30000,00 особам, які перебувають з 24.02.2022 у лавах Збройних Сил України та інших військових формувань, мають статус учасника бойових дій і продовжують службу на дату подання заяви, або припинили службу у зв'язку з інвалідністю, з досягненням граничного віку перебування на військовій службі, за сімейними обставинами, тощо
Програма «Підтримки військовослужбовців, призваних на військову службу під час мобілізації до лав Збройних Сил України та інших військових формувань для захисту України»	№ 3 від 15.02.2023	1000000,00	Виплата адресної одноразової грошової допомоги у розмірі 50000,00 особам, які призвані з 01.01.2024 на військову службу під час мобілізації до лав Збройних Сил України та інших військових формувань для захисту України

Одним із ключових заходів підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей є впровадження експериментального проєкту з надання соціальної послуги соціального супроводу безпосередньо у військових частинах.

Цей проєкт, реалізований у співпраці з Міністерством оборони України, спрямований на сприяння соціальному супроводу та адаптації військовослужбовців до умов служби, а також на підтримку членів їхніх сімей у процесі пристосування до змін у повсякденному житті.

«Послуга передбачає:

- інформування військовослужбовців, членів їхніх сімей з питань соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, отримання безоплатної правничої допомоги через мережу центрів правової допомоги тощо;
- психосоціальну підтримку;
- зміцнення сім'ї військових, підвищення стійкості стосунків, особливостей взаємодії під час проходження військової служби та після мобілізації;
- відновлення втрачених контактів із військовослужбовцем;
- допомогу в оформленні необхідних документів;
- профілактику лудоманії, вживання психоактивних речовин, соціально небезпечних захворювань, протиправної поведінки та інших форм залежностей та видів девіантної поведінки;
- представництво інтересів військовослужбовців, членів їхніх сімей в державних органах виконавчої влади;
- профілактику та реагування на домашнє насильство у сім'ях військовослужбовців, запобігання жорстокому поводженню з дітьми та реагування на такі випадки» [23].

Соціальні програми для військовослужбовців є важливою складовою системи державного захисту. Вони забезпечують не лише гідні умови життя та підтримку, але й сприяють соціальній інтеграції військовослужбовців після завершення служби. Подальше вдосконалення нормативної бази, підвищення

рівня обізнаності громадян про свої права та активна участь у захисті власних інтересів сприятимуть зміцненню системи соціального забезпечення в Україні.

Отже, отримані результати оцінки потреб військовослужбовців та їхніх сімей, стали передумовою розробки програму соціально-педагогічної підтримки військовослужбовців та членів їх сімей у Центрі надання соціальних послуг у 2024 році.

2.2. Програма соціально-педагогічної підтримки сімей військовослужбовців у Центрі надання соціальних послуг

Теоретичне вивчення проблем військовослужбовців та їхніх сімей виділення її характеристик, особливостей перебігу та наслідків, проведене нами у першому розділі кваліфікаційної роботи, стало підґрунтям для визначення і розробки програми соціально-педагогічної підтримки сімей військовослужбовців у Центрі надання соціальних послуг.

При розробці програми дослідження ми спиралися на ті потреби та проблеми військовослужбовців та їхніх сімей, які були визначені у параграфі 2.1.

Програма соціально-педагогічної підтримки військовослужбовців та їхніх сімей у Центрі надання соціальних послуг.

Тривалість проекту: 10 місяців

Стислий зміст програми. Програма соціально-педагогічної підтримки військовослужбовців та їхніх сімей має на меті створити простір для педагогічної, соціальної, психологічної роботи з цими сім’ями задля адаптації цієї категорії осіб до життя місцевої громади, підвищення відчуття власної гідності, спроможності долати життєві перешкоди, зниження рівня напруженості та пом’якшення конфліктів.

Цільовою групою програми є військовослужбовці та їхні сім’ї.

Мета програми: соціально-педагогічна підтримка військовослужбовців та їхніх сімей, забезпечення відновлення ветеранів російсько-української війни,

покращення рівня їхнього добробуту, міри задоволеності потреб, підвищення ефективності реінтеграції цих осіб, прискорення повернення до мирного життя для сприяння розбудови стійкості громади.

Завдання програми:

1. Підвищення рівня ефективності надання соціально-педагогічної та психологічної підтримки військовослужбовцям та їхнім сім'ям, шляхом інформування про пільги, гарантії, соціальні послуги, оволодіння навичками самодопомоги, взаємодії в групах та навичками вирішення конфліктів.

2. Активізація роботи простору, створеного для підтримки військовослужбовців та їхніх сімей в громаді.

Стратегічне Завдання 1. Підвищення рівня ефективності надання соціально-педагогічної та психологічної підтримки військовослужбовцям та їхнім сім'ям.

Стратегічне Завдання 2. Активізація роботи простору, створеного для інтеграції військовослужбовців та їхніх сімей у громаду.

План реалізаціх програми

Стратегічне Завдання 1. Підвищення рівня ефективності надання соціально-педагогічної підтримки військовослужбовцям та їхнім сім'ям, що опинилися у складних життєвих обставинах.

Захід 1.1. Індивідуальні та сімейні консультації з соціальним педагогом/працівником Центру надання соціальних послуг.

Мета: допомога військовослужбовцям та їхнім сім'ям у досліджені власної особистості, у розумінні своїх стосунків з оточуючим світом, оцінка потреб та визначення проблем, пошук альтернативних варіантів їх подолання.

Частота консультацій та кількість учасників: за потребою та за запитом.

Результат: цикл заходів допоможе військовослужбовцям та їхнім сім'ям покращити відносини у родині та засвоїти навички ефективного міжособистісного спілкування.

Захід 1.2. Клуб дитячо-батьківського спілкування.

Цільова аудиторія: батьки та діти з сімей військовослужбовців.

Мета: покращення відносин між учасниками заходу, згуртування та формування взаємоповаги у учасників заходу.

Тривалість заходу: 1 раз на місяць (3 години), протягом 7 місяців.

Кількість учасників: 30 осіб.

Результат: встановлення міцних соціальних зв'язків у 80% учасників заходу, зменшення негативних стереотипів у 85% по відношенню один до одного. Формування поваги та взаємопорозуміння у 75% учасників.

Також це гарна можливість забезпечити дітям цікаве дозвілля у Центрі поки їхні батьки приймають участь у зустрічах «Клубу дитячо-батьківського спілкування», тому декілька зустрічей можна присвятити тільки батькам. Теми зустрічей були такі: «Ненасильницьке, ефективне спілкування у родині» «Неконфліктне спілкування у суспільстві».

Захід 1.3. Організація роботи групи самодопомоги для військовослужбовців та їхніх сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах.

Цільова аудиторія: військовослужбовці та їхні сім'ї, які опинилися в складних життєвих обставинах.

Мета: об'єднання учасників групи з метою реалізації власних потреб та потреб спільності завдяки обміну інформацією, взаємопідтримки та співпраці.

Тривалість заходу: 2 години, 2 раз на місяць, протягом 7 місяців.

Кількість учасників: 30 осіб.

Супровід роботи кожної групи самодопомоги відбуватиметься впродовж періоду реалізації Програми з боку соціальних педагогів/працівників із залученням психологів: двічі на місяць впродовж 2 годин у Центрі.

Результат: учасники отримають досвід спільних пошуків шляхів задоволення потреб і досвід щодо поліпшення якості їх життя.

Захід 1.4. Арт-терапевтичні майстерні для військовослужбовців та їхніх сімей.

Цільова аудиторія: військовослужбовців та їхні сім'ї.

Мета: зниження рівня напруги, подолання стресів через вираження

почуттів методами арт-терапії, гармонізація особистості, налагодження відносин та порозуміння в сім'ї та у найближчому оточенні.

Тривалість заходу: 3 години, 3 рази на місяць, протягом 7 місяців.

Кількість учасників: 30.

Результат: учасники отримають можливість виразити себе та свої почуття методами арт-терапії, подолати страхи, отримати відчуття задоволення від творчості та взаємодії з іншими людьми, гармонізувати свої почуття, відновити свій особистісний ресурс.

Стратегічне Завдання 2. Активізація роботи простору, створеного для якісної адаптації військовослужбовців та їхніх сімей в громаді.

Захід 2.1. Круглий стіл «Шляхи покращення функціонування військовослужбовців та їхніх сімей у громаді».

Цільова аудиторія: військовослужбовці та їхні сім'ї, які потребують соціально-психологічної підтримки, соціальні педагоги/працівники, психологи, які надають соціально-психологічну допомогу таким сім'ям, представники центру зайнятості, громадські організації, які надають юридичну підтримку, органи виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Мета: інформування щодо можливостей працевлаштування, отримання освіти, перенавчання, обмін досвідом практичної роботи щодо надання соціально-педагогічної підтримки, взаємодія та вивчення потреб військовослужбовців та їхніх сімей, планування «дорожньої карти» на 2 місяці щодо надання підтримки зазначеним категоріям.

Кількість учасників: до 100 осіб (цільова група) та запрошені представники різних організацій. Тривалість: 4 години - 1 раз на 2-3 місяці протягом 7 місяців.

Результат: визначення актуальних напрямків роботи в наданні соціально-педагогічної підтримки військовослужбовців та їхніх сімей, налагодження взаємодії різних груп всередині громади для допомоги у створенні взаєморозуміння між її членами.

Захід 2.2. Тренінг «Ефективні способи взаємодії».

Цільова аудиторія: активні члени сімей військовослужбовців, лідери

думок, які прагнуть до розвитку та найкращої адаптації, інтеграції у громаду, допомагатимуть у цьому іншим.

Мета: формування навичок безконфліктного спілкування та толерантної поведінки, набуття навичок ненасильницької комунікації та запобігання конфліктів в сім'ї та громаді, співпраця у групі на об'єднання.

Кількість учасників: 25 осіб. Тривалість: один день (8 годин).

Захід 2.3. Тренінг «Збереження ментального здоров'я під час війни».

Цільова аудиторія: члени сімей військовослужбовців, соціальні педагоги, психологи.

Мета: зняття психічної напруги через взаємодію та співпрацю у групі, набуття навичок зняття стресу, психоемоційної стабілізації, розвиток емоційної стійкості та гнучкості.

Кількість учасників: 25 осіб. Тривалість: 2 рази по одному дню (8 годин).

Захід 2.4. Діалогові групи «Коло довіри» за участю спеціалістів-медіаторів.

Цільова аудиторія: члени сімей військовослужбовців.

Мета: виявлення непорозумінь та конфліктів у військовослужбовців та їхніх сімей, побудова діалогу між представниками Центру та військовослужбовцями, їхніми сім'ями, формування навичок ненасильницького спілкування, толерантної поведінки.

Кількість учасників: 15-20 осіб.

Тривалість: 1 раз на місяць, протягом 7 місяців.

Результат: 55% учасників покращать своє відношення щодо формування навичок ненасильницького спілкування, толерантної поведінки, розвитку емоційної стійкості і гнучкості; 65% проявлять готовність слухати та поважати точку зору іншої людини без засудження, що сприятиме зниженню рівня напруженості та пом'якшенню конфліктів у громаді.

Захід 2.5. Цикл інтерактивних заходів з використанням техніки групової роботи «Форум-театр».

Цільова аудиторія: військовослужбовці та члени їх родин, представники місцевої громади.

Мета: посилення єдності між членами родин військовослужбовців та представниками місцевої громади, налагодження порозуміння.

Кількість заходів та тривалість: 1 раз на два місяці (4 години), протягом 7 місяців. Кількість учасників: 30–40 осіб.

Результат: 80% учасників отримають практичний досвід спільного вирішення конфліктів конструктивними стратегіями поведінки.

Захід 2.6: Кінотренінг «Конфлікти у громаді. Шляхи подолання».

Цільова аудиторія: військовослужбовці та їхні сім'ї, волонтери, психологи.

Мета заняття: надання можливості учасникам кінотренінгу отримати практичний досвід конструктивного вирішення конфліктних ситуацій.

Тривалість заходу: 1 раз, 8 год. Кількість учасників: 30.

Завдання:

- отримання навичок неупередженого оцінювання конфліктних ситуацій;
- розвиток здатності адекватного реагування на конфліктні ситуації;
- розвиток вміння попереджувати конфлікти;
- навчання способам корекції своєї поведінки в бік зниження його конфліктогенності;
- навчання методам знаходження рішення в конфліктних ситуаціях;
- опрацювання вміння попереджувати конфлікти.

Тренінг складається з двох одноденних модулів:

Модуль 1. Кінотренінг з вирішення конфліктних ситуацій в громаді.

Модуль 2. Програма засвоєння практичних навичок позитивного подолання конфліктів в громаді (з елементами кінотренінгу).

Результат: тренінг сприяє формуванню у учасників навичок управління емоціями в ситуації спілкування з співрозмовником, освоєнню технік конструктивного рішення в конфліктах та оволодіння навиками запобігання конфлікту в громаді.

Захід 2.7: Інтерактивний захід «Жива Бібліотека» де книгами виступлять люди з цікавим життєвим досвідом.

Тема заходу: «Почати новий етап життя»

Цільова аудиторія: військовослужбовці та їхні сім’ї.

Мета: знайомство з історіями подолання труднощів війни, адаптації до нових умов життя, усвідомлення учасниками заходу своєї значущості та підвищення віри в себе, формування позитивного ставлення до себе та успішну інтеграцію у громаду, підвищення мотивації у учасників заходу задля покращення якості життя.

Тривалість заходу: 1 раз на 2 місяці 3-4 год. Кількість учасників: 30-40.

Результат: 70% учасників заходів встановлять нові соціальні зв’язки, що призведе до зменшення негативних стереотипів по відношенню одне до одного.

На основі програми складена циклограма заходів, яка допомогає в плануванні соціально-педагогічної діяльності у процесі роботи (див. Додаток Б).

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення дослідження щодо соціально-педагогічної підтримки сімей військовослужбовців у Центрі надання соціальних послуг. На основі проведеної роботи нами були зроблені такі висновки.

1. Нами було визначено ключове поняття «соціально-педагогічна підтримка» як система заходів суб'єктів соціально-педагогічної роботи, спрямована на вирішення проблем осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах шляхом надання їм допомоги чи необхідних видів соціальних послуг. Надання соціально-педагогічної підтримки сім'ї має ґрунтуватися на ключових принципах. Основними формами соціально-педагогічної підтримки є індивідуальна, групова та масова; а методами когнітивно-поведінковий тренінг, групові дискусії, конструктивна суперечка, гра, метод спільних дій тощо. Об'єктом соціально-педагогічної діяльності є окремі особи чи соціальні групи, які потребують допомоги та підтримки у процесі їхнього соціального становлення та розвитку, інтеграції у суспільство та яким адресовані цілеспрямовані чи стихійні соціально-педагогічні впливи.

Визначено, що соціальна підтримка сімей, спрямована на зміцнення їх життєздатності, виконання функцій шляхом створення відповідних умов для соціального, економічного та психологічного благополуччя сімей у громаді.

2. Було проаналізовано державні та міжнародні нормативно-правові документи щодо соціально-педагогічної підтримки військовослужбовців та їхніх сімей. Держава гарантує адаптацію військовослужбовців та членів їхніх сімей до умов військової служби; представництво інтересів військовослужбовців у взаємодії з органами державної влади; консультування з питань доступу до передбачених пільг, гарантій та програм соціальної реабілітації; підготовку військовослужбовців до інтеграції у цивільне життя після звільнення з лав Збройних Сил. Закон України «Про соціальні послуги» встановлює

організаційно-правові основи надання соціальних послуг особам і сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах. До соціальних послуг належить послуга соціальної підтримки, що передбачає сприяння подоланню особою/сім'єю складних життєвих обставин.

Соціальна підтримка за Законом України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» передбачає реалізацію заходів, спрямованих на: «формування відповідального батьківства, навчання батьків навичкам, необхідним для всебічного розвитку та виховання дітей; розвиток різних форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; запобігання негативним явищам та їх подолання, а також компенсаційні виплати, державні соціальні допомоги, пільги.

3. Було розкрито особливості функціонування сімей військовослужбовців, що, як правило, мають нуклеарну структуру та характеризуються невеликою кількістю дітей (зазвичай виховують двох дітей), а також переважно низьким рівнем матеріального забезпечення військовослужбовців, а також мають проблеми забезпечення житлом. Основними проблемами сімей військовослужбовців є такі: високий рівень тривожності, пов'язаний із специфікою професійної діяльності військовослужбовця (ризиком для життя і здоров'я, частими переїздами у зв'язку із зміною місця проходження служби і ін.); проблеми у вихованні дітей (авторитаризм батьків, часті зміни навчальних закладів, відсутність одного із батьків у період виховання дітей у зв'язку із проходженням служби і ін.), дистантність значної частини сімей (зумовлена зміна місця служби військовослужбовця, умовами проходження служби, участю військовослужбовця у воєнних діях).

Завданнями соціальної підтримки військовослужбовців та їхніх сімей є створення умов для формування соціально-педагогічної стійкості сім'ї до сприйняття та подолання складних життєвих ситуацій; підвищення потенціалу соціалізуючої дії сім'ї на її членів, а також відновлення і підтримка активності сім'ї; стимулювання потреби членів сім'ї до трансформації у процесі соціальної

взаємодії та активізація сімейних ресурсів, за якої потреба у соціально-педагогічній підтримці сім'ї зникне.

4. Було розкрито сутність структури «Центр надання соціальних послуг», що є комплексним закладом соціального захисту населення, структурні або відокремлені (територіальні) підрозділи якого провадять соціальну роботу та надають соціальні послуги особам/сім'ям, які належать до вразливих груп населення та/або перебувають у складних життєвих обставинах (далі - особи/сім'ї). Основними завданнями центру є проведення соціально-профілактичної роботи, спрямованої на запобігання потраплянню в складні життєві обставини осіб/сімей, які належать до вразливих груп населення; надання особам/сім'ям комплексу соціальних послуг, яких вони потребують, відповідно до класифікатора соціальних послуг, з метою мінімізації або подолання таких обставин.

Засобами діяльності Центру надання соціальних послуг є такі: створення карти послуг, яка охоплює соціальні, психологічні, освітні, медичні, юридичні та інші аспекти підтримки; розробка програм підтримки ментального здоров'я та соціальної інтеграції родин; моделювання покрокової допомоги для надання психосоціальної підтримки; врахування вікових потреб і інтересів членів сімей, особливо дітей; просвітницька робота, спрямована на інформування про методи самодопомоги та ознаки погіршення здоров'я; підтримка родинного оточення, зокрема дружин, дітей, батьків, родичів військовослужбовців, включаючи загиблих.

5. Було проведено дослідження оцінки потреб військовослужбовців та їхніх сімей на базі Центру надання соціальних послуг на початку 2024 року. У дослідженні брали участь 215 родин військовослужбовців: 186 чоловіків військовослужбовців та 220 жінок. Основними проблемами, з якими зтикаються військовослужбовці та їхні сім'ї є такі: на першому місці – житлова проблема серед військовослужбовців та їхніх сімей; на другому місці – проблема доходів, заробітку чоловіків та для жінок актуальною є проблема забезпечення базових потреб як власних, так і членів сім'ї. На третьому місці було виділено різні

актуальні проблеми у чоловіків військовослужбовців та їхніх жінок: для чоловіків – це зайнятість, здоров'я, емоційний стан та психічний настрій, забезпечення базових потреб, юридична підтримка, медичне обслуговування; для жінок – проблема доходів сім'ї, юридична підтримка. Житлово-побутові умови, сімейні конфлікти та конфлікти у громаді – з цими проблемами зтикаються 50% військовослужбовців; щодо жінок – мають місце проблеми зайнятості.

Було проаналізовано заходи реалізації програм соціальної підтримки військовослужбовців та їхніх сімей Центрами надання соціальних послуг. Такі заходи включають: надання матеріальної допомоги для вирішення проблем учасників, пов'язаних з їх лікуванням, реабілітацією та соціальною адаптацією; надання матеріальної допомоги учасникам Програми, які потрапили в складні життєві обставини; надання матеріальної допомоги сім'ям на поховання загиблих (померлих) учасників; забезпечення санаторно-курортним оздоровленням та безкоштовним харчуванням в освітніх закладах дітей учасників Програми; надання інформаційної допомоги учасникам Програми щодо їх профорієнтації та навчання; здійснення соціального інспектування сімей учасників Програми з метою оцінки потреб членів сімей, визначення видів соціальної допомоги, що потребує сім'я, залучення відповідних установ (у тому числі громадських організацій) до роботи з сім'єю тощо.

6. Нами було розроблено програму соціально-педагогічної підтримки сімей військовослужбовців у Центрі надання соціальних послуг. Мета програми: соціально-педагогічна підтримка військовослужбовців та їхніх сімей, забезпечення відновлення ветеранів російсько-української війни, покращення рівня їхнього добробуту, міри задоволеності потреб, підвищення ефективності реінтеграції цих осіб, прискорення повернення до мирного життя для сприяння розбудови стійкості громади.

Завдання програми: 1. Підвищення рівня ефективності надання соціально-педагогічної та психологічної підтримки військовослужбовцям та їхнім сім'ям, шляхом інформування про пільги, гарантії, соціальні послуги, оволодіння

навичками самодопомоги, взаємодії в групах та навичками вирішення конфліктів. 2. Активізація роботи простору, створеного для підтримки військовослужбовців та їхніх сімей в громаді.

Заходи реалізації програми: 1) форми: індивідуальні та сімейні консультації з соціальним педагогом/працівником Центру надання соціальних послуг; клуб дитячо-батьківського спілкування; групи самодопомоги для військовослужбовців та їхніх сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах; арт-терапевтичні майстерні; круглий стіл «Шляхи покращення функціонування військовослужбовців та їхніх сімей у громаді»; тренінг «Ефективні способи взаємодії», тренінг «Збереження ментального здоров'я під час війни»; діалогові групи «Коло довіри»; кінотренінг «Конфлікти у громаді: шляхи подолання».

2) методи: консультування, арт-терапія, інформування, соціально-психологічний тренінг, групова робота, інтерактивний метод «Форум-театр», інтерактивний метод «Жива Бібліотека».

Отже, проведене дослідження не претендує на остаточне розв'язання всіх питань, що пов'язані з соціально-педагогічною підтримкою сімей військовослужбовців. Проте можна казати, що мету нашої роботи досягнуто.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаптація учасників АТО та їхніх сімей. Життя після АТО : інтернет-ресурс. URL: http://life-after-ato.com.ua/category/4 (дата звернення: 11.04.2024).

2. Алєксєєнко Т. Ф. Молода сім'я : умови виховання дитини : науково-метод. посіб. Київ : Кондор, 2004. 120 с.

3. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка : схеми, таблиці, коментарі: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 208 с.

4. Бойко О., Гребінь Л., Левченко Н. Технології соціально-педагогічної роботи з військовослужбовцями та їх сім'ями. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету, №(2), 2018. С. 66-73. URL: https://doi.org/10.31499/2307- 4906.2.2017.134397 (дата звернення: 11.04.2024).

5. Будник О. Б. Методологічний аспект соціально-педагогічної діяльності. *Теорія і практика управління соціальними системами : щоквартальний науково-практичний журнал*. Харків : НТУ «ХПІ». 2013. № 4. С. 72-82.

6. Вітер В. І., Доленко Ю. М., Охрименко О. Р. Соціально-психологічне вивчення, прогнозування і корекція поведінки військовослужбовця. Київ : НДМЦ МО України, 1994. 80 с.

7. Герасименко О.В., Горбенко І. М., Дєточка О.Д., Дембіцький В.М., Єфімова В.В., Калініченко Я.В., Камінська А.С., Куц С.В. та ін. Соціальний супровід військовослужбовців та членів їх сімей: практичні аспекти діяльності посадових осіб військових частин, територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки: методичний посібник. Київ, 2023. 132 с.

8. Гречка М. С. Соціально-педагогічна робота з дистантними сім'ями військовослужбовців. *Наукові пошуки*, 2015. Вип. С. 156-162. URL: https://library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/Naukovi_poshuki_vip.13.pdf#page=156 (дата звернення: 11.04.2024).

9. Гришин-Грищук О. Соціальна робота з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах. *Буковинський вісник державної служби та місцевого самоврядування.* URL: http://buk-visnyk.cv.ua (дата звернення 12.06.2024).

10. Гуляєв В. А. Соціальна підтримка членів сімей учасників АТО/ООС як соціальна проблема. І *Міжнародна науково-практична конференція «Соціальні аспекти військово-професійної діяльності сектора безпеки і оборони: виклики сьогодення»*, С. 24-26. URL: https://nangu.edu.ua/uploads/files/documenty/Naukova%20diyalnist/naukovu%20forumy/2021/zbirnyk%20tez%20dopovidei%20socialni%20aspekty%20NANGU%2B.pdf#page=24 (дата звернення: 11.04.2024).

11. Деякі питання діяльності територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) : постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2009 р. № 1417. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1417-2009-%D0%BF#Text (дата звернення 12.08. 2024).

12. Деякі питання діяльності центрів надання соціальних послуг : постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2020 р. № 177. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/177-2020-%D0%BF#Text (дата звернення: 11.04.2024).

13. Дуля А. В. Основні етапи надання соціальної підтримки сім'ям учасників АТО. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія: Педагогічні науки. 2018. № 1(315). Ч. 1. С. 6-11.

14. Дуля А. В., Веретенко Т. Г. Соціальна підтримка сімей учасників антитерористичної операції. *Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління* : матеріали XIII Всеукр. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 3 берез. 2017 р. Маріуполь : ДонДУУ, 2017. С. 241-244.

15. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Звєрєвої. Київ, Сімферополь: Універсум, 2013. 536 с.

16. Етичний кодекс соціальних працівників України. *Практична*

психологія та соціальна робота. 2002. № 9-10. С. 85-87.

17. Заверико Н. В. Технології соціально-педагогічної підтримки сім'ї з дитиною. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 8(52). С. 333-340.

18. Зверєва І. Д. Соціальна робота / соціальна педагогіка (понятійно-термінологічний словник) / Під заг. ред. І. Д. Звєрєвої. Київ : Етносфера, 1994. 119 с.

19. Капська А. Й. Соціальна педагогіка : підручник. 4-те вид. виправ. та доп. / За ред. проф. А. Й. Капської. Київ : Центр учбової літератури. 2009. 488 с.

20. Капська А. Й. Соціальна робота : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 22 с.

21. Коваль Л. Г., Звєрєва І. Д., Хлєбік С. Р. Соціальна педагогіка\соціальна робота : Навчальний посібник. Київ : ІЗМН, 1997. 392 с.

22. Мигович І. І. До питання про зміст професійної підготовки фахівців соціальної сфери. *Актуальні проблеми професійної підготовки фахівців соціальної роботи в Україні і за рубежем*. Ужгород : «Art Line», 2003, 51 с.

23. Мінсоцполітики надає роз'яснення щодо соціальної підтримки для захисників та захисниць. URL: Міністерство соціальної політики України https://www.kmu.gov.ua/news/minsotspolityky-nadaie-roziasnennia-shchodo-sotsialnoi-pidtrymky-dlia-zakhysnykiv-ta-zakhysnyts (дата звернення: 11.04.2024).

24. Місцева цільова програма «Соціальна підтримка учасників збройних конфліктів, пов'язаних зі збройною агресією проти України на 2024-2026 роки» Баришівської селищної ради. URL: https://baryshivska-gromada.gov.ua/wp-content/uploads/2024/01/2306-50-08-Dodatok.docx (дата звернення: 11.04.2024).

25. Олексюк Н. Зміст соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців в умовах реформування збройних сил України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Педагогіка, соціальна робота». Випуск 16-17. С. 68-71.

26. Олексюк Н. С. Освітня діяльність соціального педагога з сім'ями військовослужбовців Збройних сил України як запорука налагодження їх

позитивно спрямованої життєдіяльності. *Вісник Черкаського університету* : зб. наук. пр., 2010. Вип. 183 (2). Педагогічні науки. С. 98.

27. Оцінка потреб дитини та її сім'ї: від теорії до практики : навч. посіб. : у 2-х част. / авт.-упор.: І. Д. Звєрєва та ін. Київ : «Кожній дитині», 2010. Ч. 1. 224 с.

28. Пілотні проєкти для військовослужбовців та членів їх сімей. URL: https://nssu.gov.ua/news/pilotni-proiekty-dlia-viiskovosluzhbovtsiv-ta-chleniv-ikh-simei (дата звернення: 11.04.2024).

29. Правила безпеки та можливості отримання допомоги у період конфлікту в Україні : метод. рек. / авт. кол.: В. Л. Андреєнкова, Т. В. Войцях, Л. Г. Ковальчук. Київ : Агентство. 2016. 112 с.

30. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги соціальної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей та внесення зміни до Класифікатора соціальних послуг : наказ Міністерства соціальної політики України від 11.04.2024 № 175-Н. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0828-24#Text (дата звернення 10.08.2024).

31. Про затвердження форм обліку соціальної роботи з сім'ями/особами, які перебувають у складних життєвих обставинах : наказ Міністерства соціальної політики України від 13.07.2018 № 1005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0943-18#Text (дата звернення 22.09.2024).

32. Про організацію надання соціальних послуг : постанова Кабінету міністрів України від 1 червня 2020 року № 587. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/587-2020-п#Text. (дата звернення 12.08.2024).

33. Про соціальні послуги : закон України від 17.01.2019 року, №2671-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/2671-19#Text. (дата звернення 22.08.2024).

34. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : закон України від 20 грудня 1991 року

№ 2011-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text (дата звернення 21.08.2024).

35. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : закон України від 20.01.2018р. №2558-III. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14 (дата звернення: 15.09.2024).

36. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: закон України від 22 жовтня 1993 року № 3551-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text (дата звернення 12.08. 2024).

37. Психологічна підтримка учасників освітнього процесу в умовах війни URL: https://naurok.com.ua/psihologichna-pidtrimka-uchasnikiv-osvitnogo-procesu-v-umovah-viyni-320683.html (дата звернення 12.06. 2024).

38. Робота з сім'ями, які потребують професійної соціально-педагогічної підтримки. Тренінговий курс для спеціалістів соціальної сфери / Автори-упорядники: В. Головатий, А. В. Калініна, О. А. Виноградова. За заг. ред. Т. Ф. Алексєєнко. Київ : Основа-Принт, 2007. 128 с.

39. Сейко Н. А., Коляденко С. М. Соціальна педагогіка у категоріях і поняттях. Житомир : Житомир.держ.пед.ун-тет, 2000. 55 с.

40. Семенов О., Онищук В. Родина учасника бойових дій як об'єкт педагогічної взаємодії вихователя дошкільного навчального закладу. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. С. 145-151. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/13796/1/%D0%A1%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D0%B2%2C%20%D0%9E%D0%BD%D0%B8%D1%89%D1%83%D0%BA_145-151.pdf (дата звернення 12.06. 2024).

41. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text (дата звернення 12.06. 2024).

42. Слозанська Г., Горішна Н., Бибик Д. Соціальна підтримка ветеранів/ветераном російсько-української війни та членів їхніх сімей у воєнний та повоєнний час. *Social Work and Education.* Vol. 10. №1. P. 47-62. DOI : 10.25128/2520-6230.23.1.5 (дата звернення 12.06. 2024).

43. Соціальна робота з вразливими сім’ями та дітьми : посіб. у 2-х ч.; Ч. І. Сучасні орієнтири та ключові технології / З. П. Кияниця, Ж. В. Петрочко. Київ : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с.

44. Соціальна робота/соціальна педагогіка : понятійно-термінологічний словник / За заг. ред. І.Д. Звєрєвої. Київ : Етносфера, 1994. 87 с.

45. Технології психосоціальної допомоги дітям і сім’ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (з досвіду роботи) / авт. кол: В. В. Байдик, Ю. С. Бондарук, Ю. П. Гопкало, Т. Б. Гніда, І. О. Корнієнко, Н. В. Лунченко, Ю. А. Луценко, Р. А. Мороз, І. І. Ткачук; за наук. ред. В. Г. Панка, І. І. Ткачук. Київ : Ніка-Центр, 2021. 118 с.

46. Технології соціально-педагогічної роботи з сім’ями : навч.-метод. посіб. / авт. кол.: А. Й. Капська, І. В. Пєша, О. Ю. Міхеєва, М. Г. Соляник. Київ : Слово, 2015. 328 с.

47. Тимошко Г. М. Організація діяльності державних і спеціалізованих соціальних служб: навч. посіб. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2011. 248 с

48. Технології роботи з різними категоріями клієнтів центрів соціальних служб для молоді : Метод. посіб. / С. В. Толстоухова, О. О. Яременко, О. В. Вакуленко та ін. Київ : ДЦССМ, Державний інститут проблем сім’ї та молоді, 2003. 143 с.

49. Тлумачний словник-мінімум із соціальної педагогіки та соціальної роботи / упор. Л. В. Лохвицька. 2-ге вид., оновл. Тернопіль : Мандрівець, 2017. С 228-232.

50. Трубавіна І. М. Бойко С. М. Етика спілкування з сім’ями військовослужбовців у військово-соціальній роботі. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (ДДУВС, 19.05.2021).* С. 239-241. URL: https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/59f4934c-07a5-4faa-bbd7-05a5884a9d09/content (дата звернення 12.06.2024).

51. Устінова Т., Глазкова А., Донець Ю. Батьки повертаються з війни: Розповідь про сімейне відновлення. Київ : ТОВ «Мега-поліграф», 2020. 64 с.

52. Ходорчук А. Я. Соціальна робота в Україні: теорія та практика : посібник для підвищення кваліфікації працівників соціальних служб для молоді. 4-а частина. Київ : ДЦССМ, 2003. 272 с.

53. Яковлєва Г. Соціальна підтримка, як вид соціального забезпечення в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. С. 197-202.

54. Savitsky L., Illingworth M., DuLaney M., Civilian Social Work: Serving the Military and Veteran Populations. *Social Work*. 2009. Vol. 54, no. 4. P. 327–339. DOI: https://doi.org/10.1093/sw/54.4.327 (date of access: 28.10.2024).

55. Scott E. The Different Types of Social Support. Verywell mind. Relationship stress. URL: https://www.verywellmind.com/types-of-social-support-3144960 (date of access: 10.10.2024).

56. Thoits P. A. Stress, coping, and social support processes: where are we? What next? *Journal of Health and Social Behavior*. 1995. Vol. 35. P. 53-79. URL: https://www.jstor.org/stable/2626957?origin=crossref (date of access: 14.09.2024).

57. Zakharina T. Socio-institutional reintegration characteristics of hybrid war veterans. *Social Work and Education*. 2023. Vol. 10, no. 1. P. 17-26. https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.1.2 (date of access: 08.09.2024).

ДОДАТКИ

Додаток А

Самооцінка якості життя

П.І.Б._____ вік _____ дата заповнення_____

Будь ласка, оцініть:

Мій звичний стан здоров'я

☹			😐			☺
1	2	3	4	5	6	7
дуже поганий						чудовий

Мій звичний настрій

☹			😐			☺
1	2	3	4	5	6	7
дуже поганий						чудовий

Мої відносини з людьми, що мене оточують

☹			😐			☺
1	2	3	4	5	6	7
дуже погані або немає відносин						чудові

Мої відносини з родичами

☹			😐			☺
1	2	3	4	5	6	7
дуже погані або немає відносин						чудові

Мої відносини з дітьми

☹			😐			☺
1	2	3	4	5	6	7
дуже погані або немає відносин						чудові

Наскільки цікаве моє життя

☹			😐			☺
1	2	3	4	5	6	7
дуже нудне						дуже цікаве

Наскільки я поважаю себе

☹ 😐 ☺

1 2 3 **4** 5 6 7

взагалі не поважаю себе — повністю поважаю себе

Моє відчуття особистої безпеки

☹ 😐 ☺

1 2 3 4 5 6 7

дуже небезпечне й лякає — дуже безпечне

Опитувальник «Сильні сторони і труднощі» (ССТ)

Будь ласка, по кожному твердженню зробіть позначку у відповідному стовпці: «Ні», «Частково так» або «Так». Постарайтеся відповісти на кожне запитання як можете, навіть якщо ви не повністю впевнені у відповіді або запитання здається Вам дивним. У своїх відповідях ґрунтуйтесь на поведінку дитини (особи) за останні шість місяців або за поточний навчальний рік.

Прізвище та ім'я

_____

Дата народження

_____

Твердження	Ні	Частково так	Так
Уважний(на) до почуттів інших людей			
Невгамовний(на), занадто активний(на), не може довго залишатися спокійним(ою)			
Часто скаржиться на головні болі, болі в животі, нудоту			
Охоче ділиться з іншими особами			
Часто відчуває стан підвищеного роздратування, гніву			
Схильний(на) до усамітнення, часто грає наодинці			
Зазвичай слухняний(на), підкоряється вимогам інших			

Часто виглядає неспокійним(ною), стурбованим(ною)			
Намагається допомогти, якщо хто-небудь засмучений, ображений або хворий			
Постійно совається і крутиться			
Має принаймні одного хорошого друга			
Часто б'ється з іншими дітьми або задирає їх			
Часто відчуває себе нещасним(ою), похмурим(ою), готовий(а) розплакатися			
Зазвичай подобається іншим			
Легко відволікається, увага розсіяна			
У новій обстановці нервовий(а), докучливий(а), легко втрачає впевненість			
Добрий(а) до інших			
Часто говорить неправду			
Часто викликається допомогти іншим			
Гарненько подумає, перш ніж діяти			
Краде речі з дому, зі школи, з інших місць			
Характерні страхи, легко лякається			
Виконує завдання від початку до кінця, уважний(на) і зосереджений(на)			

Дякуємо за допомогу!

Додаток Б

Циклограма заходів програми соціально-педагогічної підтримки військовослужбовців та членів їх сімей

Заходи	Травень	Червень	Липень	Серпень	Вересень	Жовтень	Листопад
Стратегічне завдання 1							
Захід 1.1. Індивідуальні та сімейні консультації з соціальним педагогом	*	*	*	*	*	*	*
Захід 1.2. Клуб дитячо-батьківського спілкування.	*	*	*	*	*	*	*
Захід 1.3. Організація роботи групи самодопомоги для сімей військовослужбовців	*	*	*	*	*	*	*
Захід 1.4. Арт-терапевтичні		*		*			*

майстерні для сімей військовослужбовців							
Стратегічне Завдання 2.							
Захід 2.1. Круглий стіл «Шляхи покращення функціонування військовослужбовців та їхніх сімей у громаді».	*		*		*		*
Захід 2.2. Тренінг «Ефективні способи взаємодії».		*					
Захід 2.3. Тренінг «Збереження ментального здоров'я під час війни».			*		*		
Захід 2.4. Діалогові групи «Коло довіри» за участю спеціалістів-медіаторів.	*	*	*	*	*	*	*
Захід 2.5. Цикл інтерактивних заходів з використанням техніки групової	*	*	*	*	*	*	*

роботи «Форум-театр».							
Захід 2.6: Кінотренінг «Конфлікти у громаді. Шляхи подолання».						*	
Захід 2.7: Інтерактивний захід «Жива Бібліотека» де книгами виступлять люди з цікавим життєвим досвідом.	*	*	*	*	*	*	*